

Етюд у багряних тонах

Автор:

[Артур Дойл](#)

Етюд у багряних тонах

Артур Конан Дойл

Істини

До книжки відомого англійського письменника Артура Конан Дойла (1859—1930) увійшли дві повісті – «Етюд у багряних тонах» (1887) та «Знак чотирьох» (1890). Перша з них відкриває цикл творів про знаменитого сищика Шерлока Голмса та його компаньйона доктора Ватсона, – це жаліслива історія кохання і помсти, що завершилася кількома вбивствами у Лондоні, які завели у глухий кут поліцію. У повісті «Знак чотирьох» Голмс і Ватсон займаються розслідуванням справи бідної дівчини Мері Морстон, яка раптом виявилася багатою спадкоємицею, однак ненадовго.

Артур Конан Дойл

Етюд у багряних тонах

Етюд у багрових тонах

Частина I

Зі спогадів доктора Джона Г. Ватсона, відставного військового хірурга

Розділ I

Містер Шерлок Голмс

1878 року я закінчив Лондонський університет, отримав ступінь доктора й одразу ж подався в Нетлі, де пройшов спеціальний курс військових хірургів. Після завершення навчання мене призначили асистентом хірурга в П'ятий Нортумберлендський стрілецький полк. У той час він перебував у Індії, і не встиг я до нього дістатися, як вибухнула Друга англо-афганська війна. Прибувши до Бомбея, я дізнався, що мій полк форсував перевал і просунувся далеко в глиб ворожої території. Разом з іншими офіцерами, котрі потрапили у таке ж становище, я вирушив услід за своїм підрозділом. Мені вдалося щасливо дістатися в Кандагар, де я нарешті виявив свій полк і негайно ж узявся до виконання нових обов'язків.

Багатьом ця кампанія принесла славу та підвищення звання, мені ж не дісталось нічого, окрім невдач і нещастя. Мене перевели в Беркширський полк, із яким я брав участь у злочасній битві при Майванді. Рушнична куля влучила в моє плече, роздробила кістку та зачепила артерію під ключицею. Найімовірніше я потрапив би в руки нещадних газі[1 - Газі – фанатик-мусульманин], якби не відданість і мужність мого ординарця Мюрея, котрий перекинув мене через спину в'ючного коня й безпечно довів до англійського війська.

Стомленого від болю та знесиленого через тривалі поневіряння, мене разом із безліччю інших поранених мучеників відправили потягом у головний шпиталь у Пешаварі. Там я почав поступово одужувати й уже настільки зміцнів, що міг пересуватися палатою та навіть виходити на веранду, щоб трошки погрітися на сонечку, аж раптом мене звалив черевний тиф, прокляття наших індійських колоній. Кілька місяців мене вважали майже безнадійним, і, нарешті одужавши, я ледве тримався на ногах від ослаблення та виснаження, отож лікарі вирішили, що мене треба негайно відправити до Англії. Я відплив на військовому кораблі «Оронтес» і через місяць зійшов на пристані в Плімуті з украй підірваним здоров'ям і дозволом по-батьківськи турботливого уряду відновити його впродовж дев'яти місяців.

В Англії у мене не було ні близьких друзів, ні родини, й я був вільний, як вітер, точніше, як людина, котрій доведеться жити на одинадцять шилінгів і шість пенсів на день. За таких обставин я, зрозуміло, прагнув до Лондона, цієї величезної стічної канами, куди неодмінно потрапляють ледарі та лінюхи з усієї імперії. У Лондоні я певний час жив у готелі на Стренді й вів незатишне та безглузде існування, витрачаючи значно більше грошей, ніж годилося б. Нарешті моє фінансове становище стало настільки загрозливим, що незабаром я збагнув: треба або втікати зі столиці та віддалитися в сільську місцину, або негайно змінити спосіб життя. Обравши останнє, для початку я вирішив залишити готель і знайти собі якесь невибагливе та недороге житло.

Одного дня, остаточно вирішивши зробити це, я стояв у барі «Критеріон», аж раптом хтось поплескав мене по плечу.

Обернувшись, я побачив молодого Стемфорда, котрий колись працював у мене фельдшером у лондонській лікарні. Як приємно самотній людині раптом побачити знайоме обличчя в неосязних нетрях Лондона! У колишні часи ми із Стемфордом ніколи особливо не товаришували, але зараз я вітав його майже захоплено, та й він також, мабуть, був радий мене бачити. Від надміру почуттів я запросив його поснідати зі мною, і ми відразу ж узяли кеб і поїхали в Голборн.

– Що ви зробили з собою, Ватсоне? – з неприхованою цікавістю спитав він, коли кеб застукотів колесами залюдненими лондонськими вулицями. – Ви схудли, наче тріска, та засмагли, мов горіх!

Я коротко оповів йому про свої пригоди та ледве встиг закінчити розповідь, коли ми прибули на місце.

– Який бідолаха! – поспівчував він, дізнавшись про мої біди. – Ну, і що ж поробляєте тепер?

– Шукаю помешкання, – відповів я. – Намагаюся з'ясувати, чи можливо знайти де-небудь затишні кімнати за помірною ціною.

– Дивина, – зауважив мій супутник, – ви вже другий чоловік, від якого я сьогодні чую цю фразу.

– А хто ж перший? – поцікавився я.

– Є один такий, працює в хімічній лабораторії при нашій лікарні. Сьогодні вранці він нарікав, що відшукав дуже милу квартиру, але ніяк не знайде собі компаньйона, адже платити за неї повністю йому не по кишені.

– Отакої! – вигукнув я. – Якщо він справді хоче розділити квартиру та витрати, то я до його послуг! Мені також приємніше оселитися з кимось, аніж мешкати одному!

Молодий Стемфорд якось невизначено подивився на мене поверх склянки з вином.

– Ви ж не знаєте, хто такий цей Шерлок Голмс, – сказав він. – Можливо, вам і не захочеться жити з ним у постійному сусідстві.

– Чому? Що в ньому поганого?

– Я не кажу, що він погана людина. Просто трохи дивак – ентузіаст певних царин науки. Та загалом, наскільки я знаю, він людина порядна.

– Мабуть, хоче стати медиком? – перепитав я.

– Та ні, не маю уявлення, чого він прагне. Здається, він чудово знає анатомію, і хімік першокласний, але, вочевидь, медицину ніколи не вивчав систематично. Займається наукою зовсім безсистемно й якось дивно, але накопичив масу, здавалося б, непотрібних для справи знань, які неабияк здивували б професорів.

– А ви ніколи не питали, чого він намагається досягнути? – поцікавився я.

– Ні, з нього не так легко щось випитати, хоча, якщо він чимось захопиться, буває, що його й не зупиниш.

– Я б хотів із ним познайомитися, – зауважив я. – Якщо вже мати сусіда, то нехай краще це буде людина тиха та зосереджена на своїй справі. Я ще не достатньо зміцнів, щоб витримувати гамір й усілякі сильні враження. Мені не бракувало цього в Афганістані, і з мене годі до кінця мого земного буття. А як мені зустрітися з вашим приятелем?

– Зараз він, мабуть, сидить у лабораторії, – відповів мій супутник. – Він або не зазирає туди тижнями, або перебуває там із ранку до ночі. Якщо хочете, поїдемо до нього після сніданку.

– Звісно, хочу, – сказав я, і розмова перейшла в інше русло.

Поки ми їхали з Голборна до лікарні, Стамфорд устиг розповісти мені ще деякі особливості джентльмена, із котрим я мав намір оселитися разом.

– Не гнівайтесь на мене, якщо не поладнаєте з ним, – зронив він. – Я ж знаю його лише завдяки випадковим зустрічам у лабораторії. Ви самі зважилися на цей експеримент, тому не вважайте мене відповідальним за те, що станеться потім.

– Якщо не будемо ладнати, то завжди можна роз'їхатися – стенив я плечима. – Але мені здається, Стамфорде, – додав я, поглянувши на свого супутника, – що з якихось міркувань ви хочете умити руки. То в цього дивака жахливий характер, чи що? Не приховуйте, заради Бога!

– Спробуй-но пояснити незбагненне, – засміявся Стамфорд. – На мою думку, Голмс занадто одержимий наукою, це в нього вже межує з бездушністю. Легко можу собі уявити, що він вколе своєму приятелю якогось нововідкритого рослинного алкалоїду, не зі зла, певна річ, а просто з цікавості, щоб мати наочне уявлення про його дію. Втім, треба віддати йому належне, я впевнений, що він так само охоче зробить такий заштрик і собі. У нього пристрасть до точних і достовірних знань.

– Що ж, це непогано.

– Авжеж, але й тут можна впасти в крайнощі. Якщо справа доходить до того, що він б'є палицею трупи в анатомці, погодьтеся, що це виглядає достатньо дивно.

– Він гамселив трупи?

– Атож, аби з'ясувати, чи можуть синці з'явитися після смерті. Я бачив це на власні очі.

– І кажете, що він не має наміру стати медиком?

– Начебто, ні. Лише Бог знає, для чого він усе це вивчає. Але ось ми й приїхали, тепер уже самі сформуєте про нього думку.

Ми завернули у вузький закуток двору та через маленькі двері ввійшли у флігель, що прилягав до величезної лікарняної будівлі. Тут усе було знайоме, і мені не треба було вказувати дорогу, коли ми піднялися темнуватими кам'яними сходами та пішли довгим коридором уздовж нескінченних вибілених стін із брунатними дверима обабіч. Майже в самому кінці вбік відходив низенький арочний коридорчик – він вів у хімічну лабораторію.

У цій високій кімнаті на полицях виблискували незліченні бутлі та пляшечки. Усюди стояли низькі широкі столи, густо заставлені ретортами, пробірками та пальниками Бунзена[2 - Пальник Бунзена – газовий пальник із відкритим полум'ям спеціальної конструкції, названий на честь відомого німецького хіміка Роберта Вільгельма Бунзена.], що тріпотіли язичками синього полум'я. Лабораторія була порожня, і лише в дальньому кутку, пригнувшись до столу, якийсь студент зосереджено поринув у роботу. Почувши наші кроки, він озирнувся та схопився з місця.

– Знайшов! Знайшов! – радісно вигукнув незнайомец, кинувшись до нас із колбою в руках. – Я нарешті знайшов реактив, який осідає лише гемоглобіном і нічим іншим!

Якби він відшукав золоті розсипи, і то, мабуть, його обличчя не сяяло б таким захопленням.

– Доктор Ватсон, містер Шерлок Голмс, – познайомив нас Стемфорд.

– Вітаю! – привітно сказав Голмс, тиснучи мені руку з силою, яку я навіть не міг у ньому запідозрити. – Бачу, ви побували в Афганістані.

– Як ви здогадалися? – здивувався я.

– Ну, це дрібниці, – кинув він, усміхнувшись. – От гемоглобін – зовсім інша річ. Ви, звісно, розумієте важливість мого відкриття?

– Як хімічна реакція – це, певна річ, цікаво, – відповів я, – але практично...

– Боже милый, та це ж найважливіше практичне відкриття для судової медицини за десятки років. Хіба не розумієте, що це дає можливість безпомилково визначати кров'яні плями? Ходіть-но сюди!

У запалі нетерпіння він схопив мене за рукав і потягнув до свого столу.

– Візьмімо дещицю свіжої крові, – запропонував він і вколов довгою голкою свій палець, витягнувши піпеткою краплину крові. – Тепер розчиню цю краплю в літрі води. Дивіться, вода здається абсолютно чистою. Співвідношення кількості крові до води не більше, ніж один до мільйона. І все ж, присягаюся, що ми отримуємо характерну реакцію.

Він кинув у склянку кілька білих кристаликів і накрапав туди якоїсь безбарвної рідини. Вміст миттєво забарвився в каламутно-червоний колір, а на дні з'явився коричневий осад.

– Ха-ха! – він заплескав у долоні, радіючи, як малюк, який отримав нову іграшку.

– Що про це скажете?

– Це, мабуть, якийсь дуже сильний реактив, – зауважив я.

– Чудовий! Чудовий! Колишній метод із гваяковою смолою[3 - Гваякова смола міститься в деревині ядра гваякового дерева (*Guaiacum officinale*), її використовували як реактив на гемоглобін.] дуже громіздкий і ненадійний, як і дослідження кров'яних кульок під мікроскопом. Це взагалі марно, якщо кров пролили кілька годин тому. А цей реактив діє однаково добре, свіжа кров, чи ні. Якби його відкрили раніше, то сотні людей, котрі зараз розгулюють на волі, давно б уже заплатили за свої злочини.

– Он як! – пробурмотів я.

– Розкриття злочинів завжди залежить від цього питання. Людину починають підозрювати в убивстві, можливо, через кілька місяців після того, як його скоїли. Переглядають її білизну й одяг, знаходять бурі плями. Що це: кров, бруд, іржа, фруктовий сік чи ще щось? Ось питання, яке заганяло в глухий кут багатьох експертів, а чому? Бо не було надійного реактиву. А тепер у нас є реактив Шерлока Голмса, і всім ускладненням настав край!

Очі його виблискували, чоловік притиснув руку до грудей і вклонився, немов відповідаючи на оплески уявної аудиторії.

– Вас можна привітати, – сказав я, неабияк здивований його ентузіазмом.

– Торік у Франкфурті слухали заплутану справу фон Бішофа. Його, звісно, повісили б, якби тоді знали мій метод. А справа Мезона з Брадфорда, і знаменитого Мюллера, і Лефевра з Монпельє, і Семсона з Нью-Орлеана? Можу назвати десятки справ, в яких мій реактив зіграв би вирішальну роль.

– Ви просто жива хроніка злочинів, – засміявся Стемфорд. – Маєте видавати спеціальну газету. Назвіть її «Поліційні новини минулого».

– І це була б дуже захоплююча річ – підхопив Шерлок Голмс, заклеюючи крихітну ранку на пальці шматочком пластиру. – Доводиться бути обережним, – продовжував він, із посмішкою обернувшись до мене, – я часто чаклюю з усілякими отруйними речовинами.

Він простягнув руку, й я побачив, що його пальці вкриті такими ж шматочками пластиру та плямами від ідких кислот.

– Ми прийшли в справі, – заявив Стемфорд, сідаючи на високий триногий ослінчик і кінчиком черевика підсовуючи до мене інший. – Мій приятель шукає собі житло, а позаяк ви скаржилися, що не можете знайти компаньйона, я вирішив, що вас потрібно познайомити.

Шерлоку Голмсу, либонь, сподобалася перспектива розділити зі мною помешкання.

– Знаєте, мені приглянулася одна квартирка на Бейкер-стрит, – повідомив він, – яка нам із вами підійде в будьякому разі. Сподіваюся, ви не проти запаху міцного тютюну?

– Я й сам палю «корабельний», – підхопив я.

– Чудово. Я зазвичай тримаю вдома хімікати та час від часу проводжу досліді. Це не буде вам заважати?

– Анітрохи.

– Стривайте, а які ж іще в мене недоліки? Так, іноді я впадаю в нудьгу й цілими днями не розтуляю рота. Не треба думати, що я на вас ображений. Просто не звертайте на мене уваги, і це скоро минеться. Ну, а ви в чому можете покаятись? Поки ми ще не оселилися разом, добре б дізнатися один про одного найгірше.

Мене розсмішив цей взаємний допит.

– У мене є щеня, бульдог, – сказав я, – і мені заважає гамір, бо маю розхитані нерви, можу валятися в ліжку півдня й узагалі неймовірно ледачий. Коли я здоровий, у мене з'являється ще ряд вад, але зараз ці – найголовніші.

– А гру на скрипці також вважаєте гамором? – стурбовано поцікавився він.

– Залежить від того, як грати, – відповів я. – Хороша гра – це дар богів, а кепська...

– Ну, тоді все гаразд, – весело зареготав він. – Здається, можна вважати, що справу залагоджено, якщо лишень вам сподобаються кімнати.

– Коли ми їх побачимо?

– Зайдіть за мною завтра опівдні, поїдемо звідси разом і про все домовимося.

– Чудово, отже, рівно опівдні, – сказав я, тиснучи йому руку.

Чоловік знову зайнявся своїми хімікатами, а ми зі Стемфордом пішли до мого готелю.

– Між іншим, – раптом зупинився я, повернувшись до супутника, – як він дізнався, що я приїхав із Афганістану?

Той загадково посміхнувся.

– Це його головна особливість, – сказав мій компаньйон. – Багато людей не поскупилися би, щоб дізнатися, як він усе це вгадує.

– Тут є якась таємниця? – вигукнув я, потираючи руки. – Дуже цікаво! Дякую за те, що нас познайомили. Знаєте, щоб пізнати людство, треба вивчити людину.

– То ви мусите вивчати Голмса, – зазначив Стемфорд, прощаючись. – Утім, ви скоро переконаєтеся, що це міцний горішок. Можу закластися, що він розкусить вас швидше, ніж ви його. До побачення!

– Бувайте, – відповів я й попрямував до готелю, дуже зацікавлений своїм новим знайомим.

Розділ II

Мистецтво робити висновки

Наступного дня ми зустрілися в домовлений час і поїхали дивитися квартиру на Бейкер-стріт, № 221-б, про яку Голмс розповідав напередодні. У помешканні були дві зручні спальні та простора, світла, затишно обставлена вітальня з двома великими вікнами. Кімнати нам сподобалися, і платня, поділена на двох, виявилася такою невисокою, що ми відразу ж домовилися й вступили у володіння квартирою. Того ж вечора я перевіз із готелю свої речі, а на ранок прибув і Шерлок Голмс із кількома скринями та валізами. День-два ми займалися розпакуванням і розкладанням нашого майна, намагаючись знайти для кожної речі найкраще місце, а потім поступово влаштувалися та пристосувалися до нових умов.

Голмс, безумовно, був не з тих, із ким важко вжитися. Він вів спокійний, розмірений спосіб життя й зазвичай залишався вірним своїм звичкам. Рідко коли лягав спати після десятої вечора, а вранці здебільшого встигав поснідати та піти, поки я ще лежав у ліжку. Іноді він просиджував весь день у лабораторії, інколи – в анатомці, а часом надовго йшов гуляти, причому ці прогулянки, мабуть, заводили його в найглухіші закутки Лондона. Енергія мого знайомого не мала меж, коли на нього нападав робочий темп, та час від часу наставала нудьга, і

тоді він цілими днями майже непорушно лежав на дивані у вітальні, не промовляючи жодного слова. У ці дні я помічав такий мрійливий, відсутній вираз у його очах, що запідозрив би його в пристрасті до наркотиків, якби розміреність і цнотливість його способу життя не спростовувала таких думок.

Минали тижні, і мене все дужче та глибше цікавила його особистість, і все більше розбирала цікавість щодо мети його життя. Навіть зовнішність цього чоловіка могла вразити увагу не надто уважного спостерігача. Зросту він був більше шести футів, але при своїй надзвичайній худобі здавався ще вищим. Погляд у нього був гострий, пронизливий, якщо не брати до уваги тих періодів заціпеніння, про які я згадував. Тонкий орлиний ніс надавав його обличчю виразу жвавої енергії та рішучості. Квадратне підборіддя, що трохи виступало вперед, також свідчило про рішучий характер. Його руки постійно були в чорнилі та плямах від різних хімікатів, однак він був схильним до на диво делікатної поведінки з предметами. Я не раз помічав це, коли при мені він бавився зі своїм тендітним алхімічним приладдям.

Читач, мабуть, вважатиме мене надокучливим, якщо я зізнаюся, яку цікавість збуджував у мені цей дивак і як часто я намагався пробити стіну стриманості, якою він огороджував усе, що стосувалося його особисто. Але перш ніж засуджувати, згадайте, наскільки безцільним було тоді моє життя і як мало було навколо такого, що могло б заповнити мій допитливий розум. Здоров'я не дозволяло мені виходити під час похмурої або прохолодної погоди, у мене не було друзів, які б відвідали мене й урізноманітнили моє буденне життя. Тому я навіть радів певній таємничості, що оточувала мого компаньйона, і жадібно прагнув розвіяти її, витрачаючи на це чимало часу.

Голмс не займався медициною. Він сам якось відповів на це запитання негативно, підтвердивши в такий спосіб думку Стемфорда. Я не бачив також, аби він систематично читав якусь наукову літературу, що знадобилася б для отримання вченого звання та відкрила б чоловікові шлях у світ науки. Однак деякі предмети він вивчав із вражаючим завзяттям і в якихось доволі дивних царинах мав настільки ґрунтовні та точні знання, що часом мене просто приголомшувало. Людина, котра читає поспіль усе, нечасто може похвалитися глибиною своїх знань. Ніхто не стане обтяжувати пам'ять дрібними подробицями, якщо на те немає достатньо вагомих підстав.

Невігластво Голмса було настільки ж разючим, як і його знання. Здавалося, що він практично нічого не знав про сучасну літературу, політику та філософію. Я

мав нагоду згадати ім'я Томаса Карлейля, і Голмс наївно перепитав, хто він такий і чим знаменитий. Але коли виявилось, що він зовсім нічого не знає ні про теорію Коперника, ні про будову Сонячної системи, мое здивування досягнуло апогею. Щоб цивілізована люди-на, котра живе в дев'ятнадцятому столітті, не знала, що Земля крутиться навколо Сонця, – у це я просто не міг повірити!

– Ви, здається, здивовані, – він всміхнувся, дивлячись на мое розгублене обличчя.
– Дякую, що мене просвітили, але тепер я спробую якомога швидше все це забути.

– Забути?!

– Бачите, – сказав він, – мені здається, що людський мозок схожий на маленьке порожнє горище, яке можна обставити всім, чим заманеться. Дурень тягне туди всілякий мотлох, який трапиться під руку, а корисні, потрібні речі вже нікуди буде запхати, або, у кращому випадку, до них серед усього цього безладу й не дістанеш. Розумна ж людина ретельно відбирає те, що помістить у своє мозкове горище. Візьме лише інструменти, які знадобляться для роботи, зате їх буде безліч, і всі розкладені в зразковому порядку. Даремно люди гадають, що в цій маленькій кімнатці еластичні стіни та що їх можна розтягувати скільки завгодно. Запевняю, прийде час, коли, набуваючи нове, ви забуватимете щось із колишнього. Тому страшенно важливо, щоб непотрібна інформація не витісняла собою потрібну.

– Так, але не знати про Сонячну систему!.. – вигукнув я.

– На якого біса вона мені потрібна? – перебив співбесідник нетерпляче. – Ну гаразд, нехай, як ви кажете, ми обертаємося навколо Сонця. А якби я дізнався, що ми обертаємося навколо Місяця, це дуже допомогло б мені чи моїй роботі?

Я хотів було спитати, що ж це за робота така, але відчув, що він буде невдоволений. Тому задумався над нашою короткою бесідою та спробував зробити певні висновки. Він не хоче засмічувати голову знаннями, які не потрібні для його мети.

Отже, усі накопичені знання він має намір так чи інакше використати. Я подумки перелічив усі галузі знань, в яких він виявив бездоганну обізнаність. Я навіть узяв олівець і записав усе це на папері. Перечитавши список, не зміг утриматися

від усмішки. «Атестат» виглядав так:

Шерлок Голмс – його можливості

1. Знання в галузі літератури – жодних.
2. ... філософії – жодних.
3. ... астрономії – жодних.
4. ... політики – слабкі.
5. ... ботаніки – нерівномірні. Знає властивості беладони, опіуму й отрути загалом. Немає уявлення про садівництво.
6. ... геології – практичні, але обмежені. З першого погляду визначає зразки різних ґрунтів. Після прогулянок показує мені грязюку на штанах і за її кольором та консистенцією визначає, із якої вона частини Лондона.
7. ... хімії – глибокі.
8. ... анатомії – точні, але безсистемні.
9. ... кримінальної хроніки – величезні. Знає, здається, усі подробиці кожного злочину, скоєного в ХІХ столітті.
10. Добре грає на скрипці.
11. Дуже добре фехтує на шпагах й еспадронах, прекрасний боксер.
12. Ґрунтовні практичні знання англійських законів.

Дійшовши до цього пункту, я в розпачі кинув «атестат» у вогонь.

– Скільки не перелічуй усе те, що він знає, – сказав я собі, – неможливо здогадатися, навіщо йому це потрібно й який фах вимагає такого поєднання! Ні, краще відразу облишити даремні спроби!

Я знав, що мій сусід може виконувати скрипкові п'єси, і досить важкі: неодноразово на моє прохання він грав «Пісні» Мендельсона й інші твори, які мені подобалися. Але коли він залишався сам, рідко можна було почути п'єсу або взагалі щось схоже на мелодію. Вечорами, поклавши скрипку на коліна, він відкидався на спинку крісла, заплющував очі й недбало водив смичком по струнах. Іноді лунали гучні, сумні акорди. Іншого разу Голмс видобував звуки, в яких чулися несамовиті веселощі. Вочевидь, вони відповідали його настрою, але чи то звуки народжували той настрій, чи вони самі були породженням якихось химерних думок чи просто примх, цього я ніяк не міг визначити. І, ймовірно, я б протестував проти цих дратуючих «концертів», якби після них, ніби винагороджуючи мене за терпіння, він не програвав цілу низку моїх улюблених речей.

Першого тижня нас ніхто не відвідував, і я вже починав думати, що мій компаньйон так само самотній у цьому місті, як і я. Але незабаром я переконався, що в нього є безліч знайомих, причому з різних верств суспільства. Якось три чи навіть чотири рази за тиждень приходив невеличкий чоловічок із жовтуватоблідим щурячим лицем та колючими чорними очима. Його відрекомендували мені як містера Лестрейда. Одного ранку прийшла елегантно вбрана молода дівчина та просиділа в Голмса півгодини, а може й більше. Того ж дня з'явився сивий, обшарпаний відвідувач, схожий на єврея-лахмітника, мені здалося, що він був дуже схвильований. Майже слідом за ним прийшла старенька в стоптаних черевиках. Якось із моїм співмешканцем довго балакав літній джентльмен із сивою чуприною, потім – вокзальний носій у вельветовій куртці. Щоразу, коли з'являвся хтось із цих незрозумілих відвідувачів, Шерлок Голмс просив дозволу зайняти вітальню, отож я йшов до себе в спальню.

– Доводиться використовувати цю кімнату для ділових зустрічей, – пояснив він якось, звично вибачаючись за створені незручності, – а ці люди – мої клієнти.

І знову в мене була причина задати йому пряме запитання, та через делікатність я не захотів насильно дізнаватися чужі таємниці.

Тоді мені здавалося, що в компаньйона є якісь вагомі причини приховувати свою професію, але незабаром він довів, що я не мав рації, заговоривши про це з

власної волі.

Чотирнадцятого березня – я добре запам'ятав цю дату – я прокинувся раніше, ніж зазвичай, і застав Шерлока Голмса за сніданком. Наша домовласниця так звикла до того, що я підіймаюся пізно, що ще не встигла приготувати посуд та зварити мені кави. Образившись на все людство, я подзвонив і вельми зухвалим тоном повідомив, що чекаю на сніданок. Схопивши зі столу якийсь журнал, я вирішив погортати сторінки, щоб згаяти час, поки мій співмешканець мовчки хрустів грінками. Заголовок однієї зі статей був окреслений олівцем, і, цілком природно, я пробіг її очима.

Стаття називалася дещо претензійно – «Книга життя». Автор намагався довести, як багато може дізнатися людина, систематично та докладно спостерігаючи за всім, що відбувається перед її очима. На мій погляд, це була вражаюча суміш розумних і божевільних думок. Якщо в міркуваннях і була якась логіка й навіть переконливість, то висновки здалися мені зовсім уже надуманими й, як кажуть, висмоктаними з пальця. Автор стверджував, що за короткочасним виразом обличчя, за мимовільним рухом якогось м'яза або за поглядом можна вгадати найпотаємніші думки співрозмовника. Із його слів випливало, що людину, котра вміє спостерігати й аналізувати, обдурити просто неможливо. Її висновки будуть безпомилкові, як теореми Евкліда. І результати виявляться настільки вражаючими, що необізнані люди вважатимуть його мало не чаклуном, поки не збагнуть, який процес мислення цьому передував.

«З однієї краплини води, – писав автор, – людина, котра вміє мислити логічно, може зробити висновок про можливість існування Атлантичного океану або Ніагарського водоспаду, навіть якщо вона не бачила ні того, ні іншого й ніколи про них не чула. Будь-яке життя – це величезний ланцюг причин і наслідків, і природу його можливо пізнати за однією ланкою. Мистецтву робити висновки й аналізувати, як і всім іншим видам мистецтва, можна навчитися завдяки довгій та старанній праці, але життя занадто коротке, і тому жоден смертний не може досягнути повної досконалості в цій галузі. Перш ніж звернутися до моральних та інтелектуальних сторін справи, які й є найбільш складними, досліднику краще почати з вирішення простіших завдань. Нехай він, поглянувши на першого зустрічного, навчиться відразу ж визначати його минуле та фах. Спочатку це може видатися дитячістю, але такі вправи загострюють спостережливість і вчать, як правильно дивитися й що саме слід шукати. За нігтем людини, за її рукавами, взуттям і згином штанів на колінах, за потовщенням на великому та

вказівному пальцях, за виразом обличчя та вилогами сорочки – за такими дрібницями неважко вгадати професію. І можна не сумніватися, що все це, разом узятє, підкаже досвідченому спостерігачеві правильні висновки».

– Яка дика нісенітниця! – вигукнув я, кидаючи журнал на стіл. – У житті не читав такої дурні.

– Про що це ви? – поцікавився Шерлок Голмс.

– Та ось про цю статейку, – я вказав на неї чайною ложечкою й узявся за свій сніданок. – Бачу, ви її вже читали, якщо вона позначена олівцем. Не сперечаюся, написано спритно, але мене все це просто злить. Добре йому, цьому неробі, розвалившись у м'якому фотелі в тиші свого кабінету, складати такі витончені дивовижі! Втиснути б його у вагон третього класу підземки та змусити вгадувати професії пасажирів! Ставлю тисячу проти одного, що в нього нічого не вийде!

– І програєте, – спокійно зауважив Голмс. – А статтю написав я.

– Ви?!

– Атож. У мене є здібність і до спостереження, і до аналізу. Теорія, яку я тут виклав й яка здається вам такою фантастичною, насправді дуже життєва, настільки життєва, що їй я зобов'язаний своїм куснем хліба.

– Але яким же чином? – вирвалося у мене.

– Розумієте, у мене достатньо рідкісна професія. Мабуть, я єдиний такий. Я детектив-консультант, якщо тільки ви уявляєте собі, що це таке. У Лондоні є безліч детективів, і державних, і приватних. Коли ці хлопці потрапляють у глухий кут, вони приходять до мене, і мені вдається скерувати їх у вірному напрямку. Вони знайомлять мене з усіма обставинами справи, а я, добре знаючи історію криміналістики, майже завжди можу вказати їм, у чому полягає помилка. Усі злочини мають багато спільних рис, і якщо ви знаєте подробиці тисячі справ, як свої п'ять пальців, дивно було б не розгадати тисяча першу. Лестрейд – дуже відомий детектив. Але нещодавно він не зумів розібратися в одній справі про фальсифікацію та прийшов до мене.

– А інші?

– Найчастіше їх посилають до мене приватні агентства. Усі ці люди потрапили в халепу та прагнуть пояснень. Я слухаю їхні історії, вони вислуховують моє тлумачення, а я кладу в кишеню гонорар.

– Невже ви хочете сказати, – не втерпів я, – що, не виходячи з кімнати, можете розплутати справу, яку не вдається розв'язати тим, кому всі подробиці відомі краще за вас?

– Саме так. У мене така собі інтуїція. Правда, час від часу трапляється якась складніша справа. Ну, тоді доводиться трошки побігати, щоб дещо побачити на власні очі. Розумієте, у мене є спеціальні знання, які я застосовую в кожному конкретному випадку, вони дивовижно полегшують справу. Правила дедукції, викладені в статті, про яку ви відгукнулися так презирливо, просто безцінні для моєї практичної роботи. Спостережливість – моя друга сутність. Ви, здається, здивувалися, коли під час першої зустрічі я сказав, що ви приїхали з Афганістану?

– Вам, без сумніву, хтось про це повідомив.

– Аж ніяк. Я відразу здогадався, що ви приїхали з Афганістану. Завдяки давній звичці ланцюг думок виникає в мене так швидко, що я дійшов висновку, навіть не помічаючи проміжних ланок. Однак вони були, ці ланки. Хід моїх думок такий: «Ця людина – начебто лікар, але вигляд у неї, немов у військовика. Отже, військовий лікар. Він тільки-но приїхав із тропіків – обличчя в нього смагляве, але це не природний відтінок його шкіри, бо зап'ястя в нього набагато біліші. Лице виснажене, либонь, достатньо натерпівся й переніс хворобу. Був поранений у ліву руку – тримає її нерухомо та дещо неприродно. А де під тропіками військовий лікар-англієць міг натерпітися поневірянь і отримати поранення? Звісно ж, в Афганістані». Весь хід думок не зайняв і секунди. Тому я сказав, що ви приїхали з Афганістану, а ви здивувалися.

– Якщо послухати вас, то це видається дуже простим, – всміхнувся я. – Ви нагадуєте мені Дюпена Едгара Алана По. Я гадав, що такі люди існують лише в романах.

Шерлок Голмс піднявся й почав розпалювати люльку.

– Ви, певна річ, гадаєте, що, порівнюючи мене з Дюпенем, робите мені комплімент, – зауважив він. – Але, на мою думку, ваш Дюпен – дуже недалекий чоловік. Цей прийом – збивати з думок свого співрозмовника якоюсь фразою на кшталт «до речі» після п’ятнадцятихвилинної мовчанки – надто вже дешевий показний трюк. У нього, поза сумнівом, були певні аналітичні здібності, але його аж ніяк не можна назвати феноменом, яким, мабуть, вважав його По.

– Ви читали Габоріо? – спитав я. – На вашу думку, Лекок – справжній детектив?

Шерлок Голмс іронічно гмикнув.

– Лекок – жалюгідний шмаркач, – сердито сказав він. – У нього тільки й є, що енергія. Від цієї книжки мене просто нудить. Подумаеш, яка проблема – встановити особу злочинця, якого вже посадили у в’язницю! Я б це зробив за двадцять чотири години. Лекок ж витрачає на це майже півроку. За допомогою цієї книжки можна вчити детективів, як не треба працювати.

Він так зарозуміло розвінчав моїх улюблених літературних героїв, що я знову почав злитися. Відійшов до вікна та повернувся спиною до Голмса, дивлячись на вуличну суєту. «Нехай він і розумний, – я промовив сам собі, – але, даруйте, не можна ж бути таким самовпевненим!»

– Тепер уже не буває ні справжніх злочинів, ні справжніх злочинців, – невдоволено продовжив Голмс. – Яка ж тоді користь від розуму в нашій професії? Я знаю, що міг би прославитися. На світі немає й не було людини, котра б присвятила розкриттю злочинів стільки вродженого таланту й наполегливої праці, як я. І що ж? Розслідувати нічого, злочинів немає, у кращому випадку якесь невміле шахрайство з такими нехитрими мотивами, що навіть поліція зі Скотленд-Ярду бачить усе наскрізь.

Мене досі нервував цей хвалькуватий тон. Я вирішив змінити тему розмови.

– Цікаво, що він там виглядає? – перепитав я, вказуючи на дужого, просто одягненого чолов’ягу, котрий повільно крокував іншим боком вулиці, вдивляючись в номери будинків. У руці він тримав великий синій конверт. Вочевидь, це був посильний.

– Хто, цей відставний флотський сержант? – поцікавився Шерлок Голмс.

«Хизується, хвалько! – обізвав я його про себе. – Знає ж, що його не перевіриш!»

Заледве я встиг це подумати, як чоловік, за котрим ми спостерігали, побачив номер на наших дверях і квапливо перейшов через вулицю. Ми почули гучний стукіт, густий бас унизу, а згодом – важкі кроки людини, що підіймалася догори сходами.

– Містеру Шерлоку Голмсу, – повідомив кур'єр, входячи до покою, і простягнув листа моему приятелю.

Ось чудова нагода збити з нього пиху! Минуле посильного він визначив навмання і, звісно, не чекав, що той з'явиться в нашій кімнаті.

– Скажіть, шановний, – вкрадливим голосом спитав я, – а чим ви займаєтеся?

– Служу посильним, – похмуро кинув він. – Форму віддав підлатати.

– А ким були раніше? – продовжував я, не без зловтіхи зиркаючи на Голмса.

– Сержантом королівської морської піхоти, сер. Відповіді не чекати? Так, сер.

Він клацнув підборами, відсалютував і вийшов.

Розділ III

Таємниця Лористон-Гарденсу

Мушу зізнатися, що я був дуже вражений тим, як справдилася теорія мого компаньйона. Моя повага до його здібностей одразу ж зросла. І все ж я не міг позбутися підозри, що все це підлаштували заздалегідь, аби приголомшити мене, хоча навіть, цього ніяк не міг збагнути. Коли ж глянув на нього, приятель тримав у руці прочитану записку, і погляд його був неуважним і тьмяним, що

свідчило про напружену роботу думки.

- Як же ви здогадалися? - спитав я.

- Про що? - похмуро відповів він.

- Та про те, що він відставний сержант флоту?

- У мене немає часу на дрібниці, - відрубав чоловік, але відразу ж, схаменувшись, поквапився додати. - Даруйте за різкість. Ви перервали хід моїх думок, але, може, це й на краще. Отже, вам не вдалося зрозуміти, що він був флотським сержантом у минулому?

- Ні, певна річ.

- Мені було легше зрозуміти це, ніж пояснити, як я здогадався. Уявіть собі, що вам треба довести, що двічі по два - чотири. Важкувато, чи не так, хоча ви в цьому твердо впевнені. Навіть через вулицю я помітив на його руці татуювання - великий синій якір. Тут уже запахло морем. Виправка в нього військова й він носить бакенбарди військового взірця. Отже, перед нами флотський. Тримається він із гідністю, можливо, навіть як командир. Ви мали б помітити, як високо він тримає голову й як розмахує своїм ціпком. А на вигляд він статечний чоловік середніх років - ось і всі прикмети, за якими я дізнався, що він був сержантом.

- Дивовижно! - вигукнув я.

- Дурниці, - відмахнувся Голмс, але з його обличчя я бачив, що він задоволений моїм захопленим здивуванням. - Ось я тільки-но говорив, що тепер більше немає злочинців. Здається, я помилився. Погляньте!

Він простягнув мені записку, яку приніс кур'єр.

- Послухайте, але ж це жахливо! - викрикнув я, пробігши її очима.

- Авжеж, щось, мабуть, не зовсім пересічне, - спокійно зауважив він. - Будьте ласкаві, прочитайте мені це вголос.

Ось лист, який я прочитав:

«Любий містере Шерлок Голмс!

Сьогодні вночі в будинку номер три в Лористон-Гарденс на Брикстон-роуд сталася лиха історія. Близько другої години ночі наш полісмен, котрий робив обхід, помітив світло в будинку, а оскільки там ніхто не мешкає, він запідозрив щось недобре. Двері виявилися незамкненими, і в першій кімнаті, зовсім порожній, він побачив труп добре одягненого джентльмена. У кишені полісмен знайшов візитівки: «Єнох Дж. Дреббер, Клівленд, Огайо, Сполучені Штати». І жодних слідів грабунку, ніяких ознак насильницької смерті. На підлозі є плями крові, але на тілі ран не виявилось. Ми не можемо збагнути, як він опинився в порожньому будинку, і взагалі ця справа – суцільна загадка. Якщо ви приїдете в будь-який час до дванадцятої, то зможете мене тут зустріти. Залишаю все, як було, поки не отримаю від вас звістки. Якщо не зможете приїхати, повідомлю вам усі подробиці та буду дуже вдячний, якщо ви люб'язно поділитесь зі мною вашою думкою.

З повагою до вас,

Тобіас Грегсон».

– Грегсон – найрозумніший детектив Скотленд-Ярду, – зауважив мій приятель. – Він і Лестрейд виділяються серед інших нікчем. Обое меткі й енергійні, хоча й на диво банальні. Один із одним вони ворогують, як кішка із собакою. Ревниві до слави, мов професійні красуні. Буде втіха, якщо обое натраплять на слід.

Я був вражений спокійним тоном його відповіді.

– Але ж, мабуть, не можна гаяти ні секунди, – стривожився я. – Піти покликати кеб?

– Я ще не впевнений, чи поїду. Я ж ледар, яких світ не бачив, тобто, певна річ, коли мене здолає лінь, а загалом можу бути й спритним.

– Ви ж мріяли про такий випадок!

– Любий друже, та яка мені радість? Припустімо, я розплутаю цю справу. Однаково Грегсон, Лестрейд і компанія привласнять собі всю славу. Така доля неофіційної особи.

– Але ж він просить вас про допомогу.

– Аякже. Він знає, що до мене йому далеко, і сам мені про це казав, але швидше відріже собі язик, ніж зізнається комусь третьому. Втім, мабуть, слід поїхати та поглянути. Візьмуся за справу на власний ризик. Принаймні, посміюся над ними, якщо нічого іншого мені не залишиться. Гайда!

Він заметушився та кинувся за своїм плащем: вибух енергії змінив апатію.

– Беріть капелюха, – звелів мій приятель.

– Хочете, щоб я поїхав із вами?

– Авжеж, якщо вам більше нічого робити.

За хвилину ми обоє сиділи в кебі й з неймовірною швидкістю їхали до Брикстон-роуд.

Був похмурий, туманний ранок, над дахами зависла коричнева імла, яка здавалася відображенням брудно-сірих вулиць унизу. Мій супутник перебував у чудовому настрої, базикаючи про кременські скрипки та про різницю між скрипками Страдіварі й Амати. Я мовчав. Похмура погода та майбутнє сумне видовище пригнічували мій настрій.

– Ви, здається, зовсім не думаете про цю справу, – перервав я нарешті його музичні теревені.

– У мене ще немає фактів, – відповів він. – Будувати припущення, не знаючи всіх обставин справи, – найбільша помилка. Це може вплинути на подальший хід міркувань.

– Скоро ви отримаєте ваші факти, – буркнув я, вказуючи пальцем. – Ось Брикстон-роуд, а це, якщо не помиляюся, той самий будинок.

– Правильно. Стійте, кебмене, зупиніться!

Ми не доїхали ярдів сто, але Голмс наполягав, аби ми вийшли, отож наша подорож завершилася пішки.

Будинок номер три в глухому закутку, який називали Лористон-Гарденс, виглядав зловісно й загрозливо. Це був один із чотирьох будинків, що стояли трохи віддалік від вулиці; два були заселені, а два – порожні. Останній дивився на вулицю трьома рядами тьмяних вікон. То тут, то там на каламутному темному склі, як більмо на оці, виділявся напис «Здається в оренду». Перед кожним будинком знаходився маленький садок, що відділяв його від вулиці, – кілька дерев над рідкісними та поодинокими кущами; садочком тягнулася вузька жовтувата доріжка, яка, судячи з вигляду, складалася з глини та піску. Вночі пройшов дощ, і скрізь були калюжі. Уздовж вулиці тягнувся цегляний паркан три фути заввишки, з дерев'яними ґратами нагорі; до паркану притулювся кремезний констебль, оточений невеликою купкою роззяв, котрі тягнули шиї в марній надії хоч мигцем побачити, що відбувається за парканом.

Мені здалося, що Шерлок Голмс поквапиться увійти в будинок і відразу ж займеться розслідуванням. Нічого такого. Здавалося, це зовсім не входило в його наміри. З безпечністю, яка за таких обставин межувала з хвальковитістю, він пройшовся туди й сюди тротуаром, неухважно дивлячись на небо, землю, будинки навпроти та на решітку паркана. Закінчивши огляд, Голмс повільно пішов доріжкою, точніше, травною збоку доріжки, і став пильно розглядати землю. Двічі зупинявся; одного разу я помітив на його обличчі усмішку та почув задоволене хмикання. На мокрій глинястій землі було багато слідів, але ж її вже добряче потоптали правоохоронці, й я дивувався, що ще сподівається знайти там Голмс. Однак я встиг переконатися в його надзвичайній проникливості й не сумнівався, що він може побачити багато такого, що недоступне мені.

У дверях будинку нас зустрів високий, білолиций чоловік із волоссям кольору соломи й нотатником у руці. Він кинувся до нас і чуттєво потиснув руку моему супутнику.

– Як добре, що ви приїхали!.. – зрадів він. – Ніхто нічого не чіпав, я все залишив, як було.

– Крім цього, – відповів Голмс, вказуючи на доріжку. – Згряя буйволів і то не залишила б після себе таке місиво. Але, певна річ, ви обстежили доріжку, перш ніж дали їй так потоптати?

– У мене було багато справ у будинку, – ухильно відповів детектив. – Мій колега, містер Лестрейд, також тут. Я сподівався, що він простежить за цим.

Голмс зиркнув на мене та саркастично звів брови.

– Ну, після таких майстрів своєї справи, як ви й Лестрейд, мені, мабуть, тут нічого робити, – зронив він.

Грегсон самовдоволено потер руки.

– Та вже, здається, зробили все, що можна. Втім, справа дивна, а я знаю, що ви такі любите.

– Ви сюди під'їхали в кебі?

– Ні, дібрався пішки, сер.

– А Лестрейд?

– Також, сер.

– Ну, тоді ходімо, подивимося кімнату, – зовсім уже непослідовно резюмував Голмс й увійшов у будинок. Грегсон, здивовано звівши брови, поспішив за ним.

Невеликий коридор із запилюженою дощаною підлогою вів до кухні й інших приміщень. Праворуч і ліворуч знаходилося двоє дверей. Одні, мабуть, вже кілька місяців не відчиняли; другі вели до ідальні, де й скоїли загадкове вбивство. Голмс увійшов до неї, я пішов за ним із тим гнітючим відчуттям, яке вселяє в нас присутність смерті.

Велика квадратна кімната здавалася ще більшою від того, що в ній не було ніяких меблів. Яскраві шпалери, позбавлені смаку, були вкриті плямами цвілі, а де-не-де відстали та звисали лахміттям, оголюючи жовтий тиньк. Прямо

навпроти дверей стояв показний камін із полицею, обробленою під білий мармур; на її краю було приліплено недогарок червоної воскової свічки. У нечіткому, тьмяному світлі, що пробивалося крізь брудні шибки єдиного вікна, усе навколо здавалося тьмяно-сірим, чому значною мірою сприяв товстий шар пилу на підлозі.

Усі ці подробиці я помітив уже пізніше. У перші ж хвилини я дивився лише на самотню страшну фігуру, розпростерту на голій підлозі, на порожні, незрячі очі, вирячені на стелю. Це був чоловік років сорока трьох-чотирьох, середнього зросту, широкоплечий, із жорстким, кучерявим чорним волоссям і коротенькою борідкою, що стирчала догори. На ньому було пальто та жилет зі щільної матерії, світлі штани й біла сорочка. Поруч лежав циліндр, начищений до блиску. Руки вбитого були розкинуті, пальці стиснуті в кулаки, ноги скорчені, немов у болісній агонії. На обличчі застиг вираз жаху і, як мені здалося, ненависті – такого виразу я ще ніколи не бачив на людському обличчі. Страшна, злісна гримаса, низьке чоло, плаский ніс і щелепа, що виступала вперед, надавали покійнику схожості з горилою, яка посилювалася його неприродною вивернутою позою. Я бачив смерть у різних її проявах, але ніколи ще вона не здавалася мені такою страшною, як зараз, у цій напівтемній, похмурій кімнаті біля однієї з головних магістралей лондонського передмістя.

Худий, схожий на тхора Лестрейд стояв біля дверей. Він привітався з Голмсом та зі мною.

– Цей випадок наробить галасу, сер, – зауважив він. – Такого мені ще не траплялося, а я багато бачив.

– І немає жодного ключа до цієї таємниці, – додав Грегсон.

– Ніякого, – підхопив і Лестрейд.

Шерлок Голмс підійшов до трупа, та, опустившись на коліна, почав ретельно його розглядати.

– Ви впевнені, що на ньому немає ран? – спитав він, вказуючи на бризки крові навколо тіла.

– Цілком! – відповіли обое.

– Отже, це кров когось іншого, ймовірно, вбивці, якщо тут було вбивство. Це нагадує мені обставини смерті Ван Янсена в Утрехті, тридцять четвертого року. Пам'ятаєте цю справу, Грегсоне?

– Ні, сер.

– Почитайте, рекомендую, варто прочитати. Адже ніщо не нове під місяцем. Усе вже ставалося раніше.

Його спритні пальці в цей час безперервно метушилися то тут, то там, обмацували, натискали, розстібали, досліджували, а в очах застиг такий самий відсутній вираз, який я бачив вже не раз. Огляд відбувся так швидко, що навряд чи хтось збагнув, наскільки ретельно його провели. Нарешті Голмс понюхав губи трупа, потім поглянув на підшви його лакованих черевиків.

– Його не пересували? – перепитав він.

– Ні, лише оглядали.

– Можна відправляти в морг, – дозволив Голмс. – Більше ми тут нічого не дізнаємося.

Четверо чоловіків із ношами стояли наготові. Грегсон покликав їх, ті поклали труп на ноші та понесли. Коли його підіймали, на підлогу впав й покотився перстень. Лестрейд схопив його й почав розглядати.

– Тут була жінка! – здивовано вигукнув він. – Це жіноча обручка...

Він поклав прикрасу на долоню та простягнув нам. Обступивши Лестрейда, ми також витріщилися на каблучку. Без сумніву, цей гладкий золотий обідок колись прикрашав палець нареченої.

– Справа ускладнюється, – почув потилицю Грегсон. – А вона, присягаюся, і без цього непроста.

– А ви впевнені, що це її не спрощує? – заперечив Голмс. – Але досить милуватися першнем, це нам не допоможе. Що знайшли в кишенях?

– Усе тут, – Грегсон, вийшов у передпокій і вказав на купку предметів, розкладених на нижній сходинці. – Золотий годинник фірми «Барро», Лондон, № 97163. Золотий ланцюжок, дуже важкий і масивний. Золота каблучка з масонською емблемою. Золота булавка – голова бульдога з рубіновими очима. Футляр із російської шкіри для візитівок і картки, на них написано: Єнох Дж. Дреббер, Клівленд – це відповідає міткам на білизні «Є. Д. Д.». Гаманця немає, але в кишенях знайшли сім фунтів тринадцять шилінгів. Кишенькове видання «Декамерона» Боккаччо з написом «Джозеф Стенджерсон» на форзаці. Два листи – один адресований Є. Дж. Дребберу, другий – Джозефу Стенджерсону.

– Яка адреса?

– Стренд, американська біржа, до запитання. Обидва листи – від пароплавної компанії «Гійон» і стосуються відплиття їхніх пароплавів із Ліверпуля. Ясно, що цей нещасний мав намір повернутися до Нью-Йорка.

– Ви вже шукаєте цього Стенджерсона?

– Аякже, сер. Я розіслав оголошення в усі газети, а один із моїх людей поїхав на американську біржу, та ще не повернувся.

– А до Клівленда зверталися?

– Вранці надіслали телеграму.

– Яку?

– Ми просто повідомили, що сталося, і просили надати дані.

– А ви не просили про докладнішу інформацію з приводу чогось такого, що здалося вам особливо важливим?

– Я спитав про Стенджерсона.

– І більше ні про що? Чи немає тут, на вашу думку, якихось особливих обставин у житті Дреббера, які необхідно з'ясувати?

– Я спитав про все, що вважав за потрібне, – ображеним тоном відказав Грегсон.

Шерлок Голмс усміхнувся й хотів було щось додати, як раптом перед нами виник Лестрейд, який залишався в кімнаті, коли ми вийшли в передпокій. Він самовдоволено потирив руки.

– Містере Грегсон, я тільки-но зробив найважливіше відкриття! – оголосив він. – Якби я не здогадався ретельно оглянути стіни, ми нічого не дізналися б!

Очі маленького чоловічка блищали, він, мабуть, ледь стримував радість від того, що перевершив свого колегу на одне очко.

– Прошу сюди, – сказав він метушливо, ведучи нас назад у кімнату, де, здавалося, стало трохи світліше після того, як забрали її страшного мешканця. – Ось, станьте сюди!

Він чиркнув сірником об підшву черевика й підніс його до стіни.

– Погляньте! – переможно заявив детектив.

Я вже казав, що в багатьох місцях шпалери висіли клаптями. У цьому кутку від стіни відстав великий шматок, оголивши жовтий квадрат шорсткого тиньку. На ній кров'ю було виведено:

Rache

– Бачили? – хвалькувато заявив Лестрейд, як конферансьє, який представляє публіці атракціон. – Це найтемніший куток, і нікому не спало на гадку сюди глянути. Убивця – він або вона – написав це власною кров'ю. Дивіться, ось кров стекла зі стіни, і тут на підлозі є пляма. У будь-якому разі, самогубство виключається. А чому вбивця вибрав саме цей кут? Зараз поясню. Бачите недогарок на каміні? Коли він горів, цей кут був найсвітліший, а не найтемніший.

– Ну, гаразд, ви помітили напис, а як ви його розтлумачите? – зневажливим тоном спитав Грегсон.

– Як? А ось як. Вбивця – чоловік чи жінка – хотів написати жіноче ім'я Рейчел, але не встиг докінчити, мабуть, щось завадило. Згадаєте мої слова: рано чи пізно з'ясується, що ця справа пов'язана з жінкою на ім'я Рейчел. Смійтеся скільки завгодно, містере Шерлок Голмс. Ви, звісно, людина начитана та розумна, але, врешті-решт, і старий пес здатний на успіх!

– Даруйте, – сказав мій приятель, розсердивши маленького чоловічка своїм сміхом. – Певна річ, честь цього відкриття належить вам, і напис, без сумніву, зробив другий учасник нічної драми. Я не встиг іще оглянути кімнату й з вашого дозволу зроблю це зараз.

Він вийняв із кишені рулетку, велику круглу лупу та без-шумно закрокував кімнатою, раз у раз зупиняючись або опускаючись на коліна; одного разу навіть ліг на підлогу. Голмс так захопився, що, здавалося, зовсім забув про наше існування – ми весь час чули то бурмотіння, то стогін, то легкий присвист, то схвальні та радісні вигуки. Я витріщився на нього, і мені мимоволі спало на гадку, що мій товариш зараз схожий на чистокровного, добре видресированого гончака, що нишпорить туди-сюди лісом, скавулячи від нетерпіння, поки не натрапить на втрачений слід. Хвилин двадцять, а то й більше, він продовжував свої пошуки, ретельно вимірюючи відстань між якимись зовсім непомітними для мене слідами, і, час від часу, так само незбагнено для мене, щось вимірював рулеткою на стінах. В одному місці обережно зібрав дрібку сірого пилу з підлоги й поклав у конверт. Нарешті став розглядати через лупу напис на стіні, уважно досліджуючи кожну літеру. Мабуть, Холмс був задоволений оглядом, бо сховав рулетку та лупу до кишені.

– Кажуть, ніби геній – це нескінченна витривалість, – із усмішкою зауважив він. – Доволі невіддале визначення, але до роботи детектива пасує повністю.

Грегсон і Лестрейд спостерігали за маневрами свого колеги-дилетанта з неприхованою цікавістю й не без зневаги. Либонь, вони не могли оцінити те, що я вже почав усвідомлювати: все, що робив Голмс, аж до незначних на перший погляд дрібниць, слугувало якійсь цілком визначеній і практичній меті.

– Ну, що скажете, сер? – спитали обоє хором.

– Не хочу забирати у вас пальму першості в розкритті злочину, – видихнув мій приятель, – і тому не дозволю собі нав'язувати поради. Ви обое так добре впоралися, що гріх було би втрутитися.

У його голосі звучав явний сарказм.

– Якщо ви повідомите про хід розслідування, – продовжував приватний детектив, – я буду щасливий допомогти вам, якщо зможу. А поки що я хотів би поспілкуватися з констеблем, який знайшов труп. Будьте ласкаві назвати мені його ім'я й адресу.

Лестрейд глянув у нотатник.

– Джон Ренс, – поінформував він. – Зараз він вільний. Його адреса: Одлі-корт, 46, Кеннінгтон-парк-гейт.

Голмс записав адресу.

– Ходімо, докторе, – сказав він мені. – Ми негайно вирушимо до нього. А вам хочу дещо повідомити, – звернувся він до детективів, – можливо, це допоможе слідству. Це, звісно, вбивство, а вбивця – чоловік. Зріст у нього трохи більше шести футів, він у розквіті років, ноги в нього дуже невеликі, як для такого зросту, взутий у важкі черевики з квадратними носачами й курить трихінопольські сигари[4 - Трихінопольські сигари – сорт сигар, які виготовляли неподалік міста Тіруччіраппаллі в Південній Індії.]. Він і його жертва приїхали сюди разом у чотириколісному екіпажі, запряженому конем із трьома старими й однією новою підковою на правому передньому копиті. Цілком імовірно, що у вбивці червоне обличчя й дуже довгі нігті на правій руці. Це, звісно, дрібниці, але вони можуть вам допомогти.

Лестрейд і Грегсон, недовірливо всміхаючись, презирнулися.

– Якщо цього чоловіка вбили, то яким чином?

– Отрута, – коротко кинув Шерлок Голмс і попрямував до дверей. – І ось ще що, Лестрейде, – додав він, обернувшись. – Rache німецькою – «помста», тому не гайте часу на розшуки міс Рейчел.

Випустивши цю парфянську стрілу, він пішов, а обидва суперники дивилися йому вслід, роззявивши роти.

Розділ IV

Що розповів Джон Ренс

Ми вийшли з будинку номер три, Лористон-Гарденс, близько першої години дня. Шерлок Голмс потягнув мене в найближчу телеграфну контору, звідки надіслав якусь довгу телеграму. Потім закликав кеб і велів візнику їхати за адресою, яку нам дав Лестрейд.

– Найцінніше – це свідчення очевидців, – сказав мені Голмс. – Щиро кажучи, у мене склалося достатньо чітке бачення цієї справи, однак, треба дізнатися все, що вдасться.

– Знаєте, Голмсе, ви мене просто вражаєте, – буркнув я. – Ви дуже впевнено описали подробиці злочину, але скажіть, невже ви в душі нітрохи не сумніваєтеся, що все було саме так?

– Тут важко помилитися, – пояснив Голмс. – Перше, що я побачив, під'їхавши до будинку, були сліди кеба біля самого узбіччя дороги. Зауважте, що до минулої ночі дощу не було цілий тиждень. Отже, кеб, який залишив дві глибокі колії, вочевидь, проїхав там цієї ночі. Потім я помітив сліди кінських копит, причому один відбиток був чіткішим, ніж три інших, а це означає, що підкова була нова. Кеб прибув після того, як почався дощ, а вранці, за словами Грегсона, ніхто не приїжджав, отже, цей кеб під'їхав вночі, і, певна річ, саме він привіз туди тих двох.

– Усе це цілком подібне на правду, – погодився я, – але як ви вгадали зріст убивці?

– Та дуже просто: зріст людини в дев'яти випадках з десяти можна визначити за шириною її кроку. Це зовсім не важко, але я не хочу втомлювати вас обчисленнями. Я виміряв кроки вбивці і на глинистій доріжці, і на запилюженій

підлозі в кімнаті. А потім мені випала нагода перевірити свої обчислення. Коли людина пише на стіні, то інстинктивно робить це на рівні своїх очей. Від підлоги до напису на стіні – шість футів. Одним словом, завдання для дітей!

– А як дізналися його вік?

– Ну, навряд чи дідуган може відразу перестрибнути чотири з половиною фути. А це якраз ширина калюжі на доріжці, яку він, судячи з усього, перескочив. Лаковані черевики обійшли її боком, а квадратні носачи перестрибнули. Ніяких таємниць, як бачите. Просто я застосовую на практиці деякі правила спостережливості дедуктивного мислення, які відстоював у своїй статті... Ну, що ще вам незрозуміло?

– Нігті та трихінопольська сигара, – відповів я.

– Напис на стіні зроблено вказівним пальцем, умоченим у кров. Я побачив крізь лупу, що, виводячи букви, вбивця легко дряпав штукатурку, чого не сталося б, якби ніготь на пальці був коротко підстриженим. Попіл, який я зібрав із підлоги, виявився темним і шаруватим – такий попіл залишається лише від трихінопольських сигар. Я зумисне вивчав попіл від різних сортів тютюну. Якщо хочете знати, я написав про це ціле дослідження. Можу похизуватися, що з першого ж погляду визначу вам за попелом сорт сигари або тютюну. Між іншим, знання таких дрібничок і вирізняє вправного детектива від якихось там Грегсона та Лестрейда.

– Ну, а червоне обличчя? – не вгавав я.

– А це вже сміливіша гіпотеза, хоча не сумніваюся, що й тут маю рацію. Але про це поки що не питайте.

Я провів рукою по чолі.

– У мене просто голова обертом, – зауважив я, – чим більше думаю про цей злочин, тим загадковішим він стає. Як могли потрапити ті двоє – якщо їх було двоє – у порожній будинок? Куди подівся кебмен, який їх привіз? Яким чином один міг змусити іншого прийняти отруту? Звідки взялася кров? Яку мету переслідував убивця, якщо він навіть не пограбував свою жертву? Як потрапив туди жіночий перстень? А головне, навіщо другий чоловік, перш ніж сховатися,

написав німецьке слово Rache? Мушу зізнатися, ніяк не зрозумію, як пов'язати ці факти між собою.

Мій супутник схвально всміхнувся.

– Ви коротко та дуже гарно підсумували всі складнощі цієї справи, – кивнув він. – Тут іще багато незрозумілого, хоча за допомогою головних фактів я вже знайшов розгадку. А щодо відкриття бідолахи Лестрейда, то це просто спонтанна витівка вбивці, щоб спрямувати поліцію помилковим слідом, переконуючи, ніби справа пов'язана з соціалістами й якимись таємними товариствами. Це писав не німець. Букву «А», якщо ви помітили, він намагався вивести готичним шрифтом, а справжній німець завжди пише друкованими латинськими літерами, тому можемо стверджувати, що писав не німець, а невмілий імітатор, який перестарався. Зрозуміло, це хитрість із метою заплутати слідство. Поки що я вам більше нічого не скажу, докторе. Знаєте, варто фокуснику пояснити хоч один свій фокус, і в очах глядачів відразу ж тьмяніє ореол його слави. Й якщо я відкрию вам метод своєї роботи, ви, мабуть, дійдете висновку, що я звичайнісінька посередність!

– А це вже ніколи! – заперечив я. – Ви зробили велику справу: завдяки вам розкриття злочинів опинилося на межі точної науки.

Мої слова та серйозна інтонація, либонь, дали моему супутнику чимало задоволення, бо він навіть зашарівся. Я вже казав, що товариш любив похвалу свого мистецтва не менше, ніж дівчина – своєї вроди.

– Я скажу вам ще дещо, – продовжував він. – Лаковані черевики та квадратні носачи приїхали в одному кебі й разом, по-дружньому, мало не під руку, пішли доріжкою до будинку. У кімнаті вони ходили туди-сюди, а точніше, лаковані черевики стояли, а квадратні носачи – крокували. Це я побачив завдяки слідам на підлозі, помітив також, що чоловіка, який міряв кроками кімнату, охоплювало все більше збудження. Він постійно базикав, поки не накрутив себе до стану люті. І тоді сталася трагедія. Ну ось, я виклав вам усе, що знаю напевно, інше – лише здогади та гіпотези. Утім, фундамент для них міцний. Але слід поквипитися, я ще хочу встигнути на концерт, послухати Норман Неруду.

Тим часом наш кеб пробирався нескінченними убогими вуличками та похмурими провулками. Раптом наш кебмен зупинився в найбільш похмурому й гнітючому з

них.

– Ось вам і Одлі-корт, – сказав він, вказуючи на вузьку щілину в ряді тьмяних цегляних будинків. – Коли повернетесь, я чекатиму тут.

Одлі-корт був не особливо привабливим місцем. Тісний прохід привів нас у чотирикутний, вимощений плиткою двір, оточений брудними халупами. Ми проштовхалися крізь натовп замурзаних дітлахів і, пірнаючи під мотузки з виляючою білизною, дісталися до номера 46. Двері оздоблювала маленька мідна дощечка, на якій було викарбуване ім'я Ренс. Нам сказали, що констебль ще не прокинувся, і запропонували зачекати в крихітній вітальні.

Незабаром з'явився й сам господар. Він, мабуть, був дуже невдоволений, що ми потривожили його сон.

– Я вже дав свідчення у відділку, – пробурчав він.

Голмс вийняв із кишені півсоверена та задумливо повертів його в пальцях.

– Нам було б набагато приємніше послухати вас особисто, – пояснив він.

– Що ж, я не проти розповісти все, що знаю, – відповів констебль, не зводячи очей з золотої монети.

– Просто розкажіть нам усе, як воно сталося.

Ренс сів на диван, набитий кінським волоссям, і стурбовано насупив брови, ніби намагаючись відновити в пам'яті кожну дрібницю.

– Почну з самого початку, – сказав він. – Я чергував уночі, з десятої до шостої ранку. Близько одинадцятої в «Білому олені» трохи побилися, але загалом у моєму районі було тихо. О першій годині ночі почався дощ, я зустрівся з Гаррі Мерчером – тим, хто чергує в дільниці Голланд-Грув. Ми постояли на розі Генрієтт-стрит, поговорили про те, про се, а потім, о годині, мабуть, другій або трохи пізніше, я вирішив пройтися Брикстон-роуд, перевірити, чи все гаразд. Болото там було непрохідне, і я нікого не побачив, хіба що один-два кеби проїхали. Іду собі й міркую, між нами кажучи, що добре було б зараз хильнути

скляночку гаряченького джину, аж раптом у вікні того самого будинку блиснуло світло. Ну, я ж знаю, що два будинки на Лористон-Гарденсі – порожні, а все тому, що господар не бажає чистити каналізаційні труби, хоча, між іншим, останній мешканець помер там від черевного тифу... Так от, як тільки я побачив у вікні світло, то навіть сторопів і, звісно, запідозрив щось недобре. Коли ж підійшов до дверей...

– Ви зупинилися, потім пішли назад до хвіртки, – перебив його мій приятель. – Чому ви повернулися?

Ренс аж підстрибнув на місці та здивовано вилупився на Голмса.

– Це правда, сер! – сказав він. – Хоча звідки ви знаєте, лише Бог відає! Розумієте, коли я підійшов до дверей, навколо було так порожньо й тихо, що я вирішив: краще візьму когось із собою. Загалом я не боюся нікого, хто ходить по землі. Але ті, хто лежить під землею, звісно, то інша річ... Я й подумав: а раптом це той, хто помер від черевного тифу, прийшов оглянути каналізаційні труби, які його довели до могили?.. Мені, зізнаюся, стало моторошно, тому я й повернувся до хвіртки, гадав, може, побачу ліхтар Мерчера, та тільки нікого навколо не виявилось.

– І на вулиці нікого не було?

– Жодної душі, сер, навіть собака не пробігла. Тоді я опанував себе, повернувся назад і відчинив двері. У будинку було тихо, і я увійшов до кімнати, де світилося. Там, на каміні, стояла свічка, червона, воскова, і при її світлі я побачив...

– Знаю, що ви побачили. Ви кілька разів обійшли кімнату, стали на коліна біля трупа, потім пішли та розчахнули двері в кухню, а згодом...

Джон Ренс рвучко схопився на ноги, перелякано та підозріло витріщаючись на Голмса.

– Стривайте, а де ж ви ховалися, якщо все це бачили, га? – заверещав він. – Щось ви забагато знаєте!

Голмс засміявся та кинув на стіл перед констеблем свою візитівку.

– Будь ласка, не арештовуйте мене за підозрою в убивстві, – сказав він. – Я не вовк, а один із гончаків; містер Грегсон або містер Лестрейд це підтвердять. Продовжуйте, благаю. Що ж було далі?

Ренс знову сів, але вигляд у нього був, як і раніше, спантеличений.

– Я пішов до хвіртки та засвистів у свисток. Прибіг Мерчер, а з ним – іще двоє.

– А на вулиці так нікого й не було?

– Так, загалом, можна сказати, нікого.

– Тобто?

Обличчям констебля розпливлася посмішка.

– Знаєте, сер, я бачив пияків за своє життя, але щоб уже так нализатися, як той, – такі мені ще не траплялися. Коли я вийшов на вулицю, він прихилився до огорожі біля хвіртки, але ніяк не міг встояти, а сам щосили горланив якусь пісню. А ноги його так і роз'їжджалися в різні боки.

– Який він був на вигляд? – швидко спитав Шерлок Голмс.

Джон Ренс був явно роздратований запитанням, що не стосується справи.

– П'яний, як чіп, ось який він був на вигляд, – відповів він. – Якщо б ми не були зайняті, звісно, то запроторили б його до відділку.

– Яке у нього обличчя, одяг, не помітили? – нетерпляче домагався Голмс.

– Як не помітити, адже ми з Мерчером спробували поставити його на ноги, цього червонопикого здорованя. Підборіддя в нього було замотане шаликом аж до самого рота.

– Та годі! – вигукнув Голмс. – Куди ж він подівся?

– Нам ніколи було возитися з п'яничкою, інших турбот вистачало, – ображено заявив полісмен. – Вже якось сам доплентався додому, будьте певні.

– Як він був одягнений?

– Плащ у нього був брунатний.

– А в руці не тримав батіг?

– Батіг? Ні.

– Отже, кинув його десь поблизу, – пробурмотів мій приятель. – Можливо, ви бачили або чули, чи не проїхав потім кеб?

– Ні.

– Ось вам півсоверена, – зронив Голмс, підводячись і беручись за капелюха. – Боюся, Ренсе, що ви ніколи не отримаєте службове підвищення. Головою треба іноді думати, а не носити її, як прикрасу. Вчора вночі ви могли б заробити сержантські нашивки. У чоловіка, якому ви допомогли піднятися, ключ до цієї таємниці, його ми й шукаємо. Зараз нічого про це балакати, але можете мені повірити, що це так. Ходімо, докторе!

Залишивши нашого констебля в щирому здивуванні, ми попрямували до кеба.

– Нечуваний бовдур! – сердито гмикнув Голмс, коли ми їхали додому. – Подумати тільки: прогавити таку рідкісну удачу!

– Я все ж багато що тут не розумію. Справді, прикмети цього чоловіка збігаються з вашим портретом другої особи, причетної до цієї таємниці. Але навіщо ж було знову повертатися в будинок? Вбивці так не чинять.

– Перстень, друже мій, перстень – ось навіщо він повернувся. Якщо не вдасться спіймати його інакше, ми закинемо вудку з каблучкою. Я його впіймаю на цю наживку, ставлю два проти одного, що схоплю. Я вам дуже вдячний, докторе. Якби не ви, я, мабуть, не поїхав і пропустив би те, що назвав би цікавим етюдом. Справді, чому б не скористатися жаргоном художників? Хіба це не етюд, що

допомагає вивченню життя? Етюд у багряних тонах, га? Вбивство багряною ниткою проходить крізь безбарвну пряжу життя, і наш обов'язок – розплутати цю нитку, виокремити її й оголити дюйм за дюймом. А тепер пообідаємо та поїдемо слухати Норман Неруду. Вона чудово володіє смичком, і тон у неї дивовижно чистий. Як звучить ця шопенівська п'єска, яку вона так чарівно грає? Тра-ля-ля, ліралья!..

Відкинувшись на спинку сидіння, цей детектив-аматор виспівував, як жайворонок, а я міркував про те, яким різнобічним буває людський розум.

Розділ V

Візит за оголошенням

Ранкові хвилювання цілковито виснажили мене, і до кінця дня я почувався зовсім розбитим. Коли Голмс поїхав на концерт, я ліг на диван, сподіваючись, що зумію заснути години на дві. Але де там! Мій мозок був занадто перенапружений через усе, що сталося, голову сповнювало найдивнішими образами та здогадами. Варто було мені заплющити очі, як переді мною виринало спотворене, подібне на морду горили обличчя вбитого – пика, яка наганяла на мене такий страх, що я мимоволі переймався вдячністю до того, хто відправив її власника на той світ. Мабуть, ще жодне людське обличчя не віддзеркалювало настільки явно негативні риси, як фізія Єноха Дж. Дреббера з Клівленда. Але правосуддя є правосуддя, і ницість жертви не може виправдати вбивцю в очах закону.

Чим більше я розмірковував про цей злочин, тим неймовірнішим здавалися мені твердження Голмса, що Єноха Дреббера отруїли. Я згадав, як він обнюхував його губи, без сумніву, детектив виявив щось таке, що навело його на таку думку. Крім цього, якщо не отрута, то що ж стало причиною смерті, якщо на мерці не виявили ні ран, ні слідів задушення? Але, з іншого боку, чиею ж кров'ю так густо заляпана підлога? У кімнаті не було жодних ознак боротьби, а на жертві не знайшли ніякої зброї, якою він міг би поранити свого супротивника. І мені здавалося, що, поки всі ці питання не будуть вирішені, ані я, ані Голмс не спатимемо ночами. Мій приятель тримався спокійно й упевнено, вочевидь, він уже склав якусь теорію, що пояснювала всі факти, але яку – я не міг навіть припустити.

Мені довелося чекати Голмса довго, настільки довго, що не залишилось сумнівів: після концерту в нього знайшлися й інші справи. Коли він повернувся, обід уже був на столі.

– Це було чудово, – сказав товариш, сідаючи за стіл. – Пам’ятаєте, що казав Дарвін про музику? Він стверджував, що людство навчилося створювати музику та насолоджуватися нею набагато раніше, ніж набуло здатності розмовляти. Можливо, тому й нас музика хвилює настільки глибоко. У наших душах збереглася смутна пам’ять про ті туманні віки, коли світ переживав своє раннє дитинство.

– Смілива теорія, – зауважив я.

– Усі теорії, що пояснюють явища природи, мусять бути сміливими, як і сама природа, – зазначив Голмс. – Але що це з вами? Та ви бліді, як смерть. Вас, мабуть, дуже схвилювала ця історія на Брикстон-роуд.

– Зізнаюся, це правда, – зітхнув я. – Хоча мої афганські поневіряння мали б додати мені гарту. Коли в Майванді порубали на шматки моїх товаришів, я й тоді краще володів собою.

– Розумію. У цьому злочині є таємничість, яка впливає на уяву. А де немає поживи для уяви, там немає й страху. Ви переглядали вечірню газету?

– Ще ні.

– Там доволі непоганий звіт про це вбивство. Правда, нічого не кажуть про те, що, коли підняли труп, на підлогу впала обручка, але тим краще для нас!

– Чому?

– Прочитайте, будь ласка, це оголошення. Я розіслав його в усі газети вранці, коли ми заїжджали на пошту.

Він поклав на стіл переді мною часопис. Я поглянув на вказане місце. У першому оголошенні під рубрикою «Знахідки» йшлося:

«Сьогодні вранці на Брикстон-роуд, між шинком «Білий олень» і Голланд-гров знайшли золотий перстень. Звертатися до доктора Ватсона, Бейкер-стрит, 221-б, із восьмої до десятої вечора».

– Даруйте, що скористався вашим ім'ям, – вибачився Голмс. – Якби я назвав своє, хтось із цих бовдурів здогадався б, у чому річ, і вважав би своїм обов'язком втрутитися.

– О, заради Бога, – замахав руками я. – Але раптом хтось прийде, а в мене немає персня.

– Ось він, – показав Голмс, простягаючи мені якусь каблучку. – Згодиться: він майже такий самий.

– І хто ж, як ви гадаєте, прийде за ним?

– Як це хто, звісно, чоловік у плащі брунатного кольору, наш червонопикий із квадратними носачами. А якщо не він сам, то його спільник.

– Невже він не злякається ризику?

– Анітрохи. Якщо я правильно зрозумів усю суть цієї справи, а в мене є підстави вважати, що так, то цей чоловік піде на все, аби повернути перстень. Мені здається, що він упустив його, коли нахилився над трупом Дреббера. А вийшовши з будинку, зрозумів, що його немає й поквапився назад, але туди через його ж власну помилку вже з'явилася поліція, адже він забув загасити свічку. Тоді, щоб відвести підозри, чоловікові довелося прикинутися п'яницею. Тепер уявіть себе на його місці. Подумавши, він припускає, що міг загубити каблучку на вулиці вже після того, як вийшов із дому. Що ж він зробить? Обов'язково вхопиться за вечірні газети, сподіваючись побачити оголошення про знахідку. І, от радість! – бачить наше оголошення. Гадаєте, він запідозрить пастку? Ніколи. Бо впевнений, що нікому й на гадку не спаде, що між знайденим перснем і вбивством є якийсь зв'язок. І він прийде. Побачите його впродовж години.

– А потім що? – перепитав я.

- О, залиште це мені. У вас є якась зброя?

- Є старий револьвер і кілька набоїв.

- Почистіть його й зарядіть. Він, звісно, відчайдух, і, хоч я спіймаю його зненацька, краще бути готовим до всього.

Я пішов до своєї кімнати та зробив усе, як порадив мені приятель. Коли ж повернувся з револьвером, стіл уже прибрали, а Голмс зайнявся своїм улюбленим заняттям – знущався над скрипкою.

- Сюжет ускладнюється, – повідомив він. – Тільки-но я отримав із Америки відповідь на свою телеграму. Усе так, як я й гадав.

- А що таке? – жадібно поцікавився я.

- Варто купити нові струни для скрипки, – зронив мій товариш. – Сховайте револьвер до кишені. Коли з'явиться цей хлопець, розмовляйте з ним, ніби нічого не сталося. Решту я беру на себе. І не витріщайтеся на нього, інакше злякаете.

- Уже восьма, – зауважив я, зиркнувши на годинник.

- Атож. Він, мабуть, з'явиться за кілька хвилин. Ледь відчинить двері. Ось так, досить. Вставте ключ зсередини... Дякую. Вчора на ятці я купив цікаву старовинну книжку – *De Jure inter Gentes*, видану латиною в Льєжі 1642 року. Коли вийшов цей коричневий томик, голова Карла ще міцно сиділа на плечах.

- Хто видавець?

- Якийсь Філіп де Круа. На титульному аркуші дуже вицвілим чорнилом написано: *Ex libris Guliolmi Whyte*. Цікаво, хто такий цей Вільям Вайт. Можливо, якийсь допитливий правник сімнадцятого століття. У нього складний почерк бюрократа. А ось, здається, і наш гість!

Почувся різкий дзвінок. Шерлок Голмс піднявся й тихцем підсунув своє крісло ближче до дверей. Ми почули кроки служниці в передпокої та клацання замка.

– Тут живе доктор Ватсон? – долинув до нас чіткий, доволі брутальний голос.

Ми не чули відповіді служниці, але двері зачинилися, і хтось став підійматися сходами. Кроки були човгаючі та невпевнені. Голмс прислухався й здивовано звів брови. Кроки повільно наближались коридором, відтак пролунав боязкий стукіт у двері.

– Заходьте, – сказав я.

Замість дужого грубіяна перед нами з'явилася стара, що ледве шкандибала! Вона примружилася від яскравого світла. Зробивши реверанс, зупинилася біля дверей і, кліпаючи підсліпуватими оченятами, почала нервово нишпорити в кишені тремтячими пальцями. Я поглянув на Голмса – на його обличчі був такий нещасний вираз, що я ледве втримався від сміху.

Стара карга витягла вечірню газету та тицьнула в неї пальцем.

– Я ось навіщо прийшла, джентльмени, – прошамкала вона, знову присідаючи. – Щодо золотого перстеника на Брикстон-роуд. Це моя донька Саллі загубила, вона лише рік, як заміжня, а чоловік її плаває буфетником на пароплаві, ото був би галас, якщо б він повернувся, а персня немає! Він і так лихої вдачі, а вже коли вип'є, то, борони Боже! Якщо хочете знати, вона вчора пішла в цирк разом із...

– Це її перстень? – спитав я.

– Слава тобі, Господи! – вигукнула стара. – От уже Саллі зрадіє! Це він, точно!

– Вашу адресу, будь ласка, – сказав я, взявши олівець.

– Гаундс-дітч, Дункан-стрит, номер тринадцять. Далеченько до вас!

– Брикстон-роуд зовсім не по дорозі від Гаундс-дітч до цирку, – різко видихнув Голмс.

Стара обернулася та гостро глянула на нього своїми маленькими червоними очицями.

– Вони спитали, де живу я, – сказала вона, – а Саллі живе в Пекгемі, Мейсфілд-плейс, будинок номер три.

– Як ваше прізвище?

– Мое – Соєр, а її – Денніс, бо вона вийшла за Тома Денніса, – він загалом акуратний, тихий, поки в морі, а пароплавна компанія ним не нахвалиться, але коли зійде на берег, тут вам і жінки, і пиятика, і...

– Ось ваш перстень, місіс Соєр, – перебив я, корячись знаку, який подав Голмс. – Він, я впевнений, належить вашій доньці, і я радий, що можу повернути його законній власниці.

Бурмочучи слова подяки та благословення, стара карга сховала перстень до кишені та зашкутьльгала вниз сходами. Заледве вона встигла вийти за двері, як Шерлок Голмс схопився з крісла та кинувся до своєї кімнати. Через кілька секунд він з'явився в плащі та шалику.

– Я йду за нею, – квапливо кинув він. – Вона, звісно, спільниця та приведе мене до нього. Дочекайтеся мене, будь ласка.

Коли внизу зачинилися двері за нашою гостею, Голмс уже збігав сходами вниз. Я визирнув у вікно: стара пленталася іншим боком вулиці, а Голмс крокував за нею, тримаючись трохи віддалік.

«Або вся його теорія нічого не варта, – подумав я, – або зараз він ухопиться за нитку, що веде до розгадки цієї таємниці».

Прохання дочекатися його було зовсім зайвим: хіба я зміг би заснути, не дізнавшись, чим закінчилася його пригода? Приятель пішов десь близько дев'ятої. Я, звісно, й гадки не мав, коли він повернеться, отож флегматично сидів в ідальні, пихкаючи люлькою та гортаючи сторінки «Життя богемі» Анрі Мюрже. Пробило десяту, я почув кроки служниці, що вирушала спати. Ось уже й одинадцята, і знову кроки; я впізнав величну ходу нашої домовласниці, котра також збиралася лягати до ліжка. Близько дванадцятої внизу різко клацнув замок. Як тільки Голмс увійшов, я відразу ж збагнув, що він не міг похвалитися успіхом. На обличчі чоловіка боролися сміх і розчарування, нарешті, почуття гумору взяло гору, і він весело зареготав.

– Що завгодно, лише б мої «колеги» зі Скотленд-Ярду не пронюхали про це! – вигукнув він, падаючи в крісло. – Я стільки разів знущався над ними, що вони мені цього ні за що не пробачать! А посміятися над собою маю право, бо знаю, що врешті-решт таки візьму реванш!

– То що ж сталося? – спитав я.

– Я й не уявляв, що зі мною таке трапиться. Так от. Стара йшла вулицею, потім раптом почала накульгувати, і з усього було видно, що в неї розболілася нога. Нарешті, вона зупинилася та закликала кеб, що проїжджав повз. Я намагався підійти якомога ближче, щоб почути, куди вона накаже їхати, але міг би й не напружуватися: стара залементувала на всю вулицю: «Дункан-стрит, номер тринадцять!» Невже ж тут немає обману, скривився я, але коли вона сіла в кеб, я на всякий випадок причепився ззаду – цим мистецтвом має бездоганно володіти кожен детектив. Так ми й їхали без зупинок аж до Дункан-стрит. Я зістрибнув раніше, ніж ми під'їхали до будинку, і, геть не поспішаючи, пішов тротуаром. Кеб зупинився. Кебмен зістрибнув та відчинив дверцята – нікого! Коли я підійшов, він скажено обмацував порожній кеб, і мушу сказати, що такою добірної лайки я ще за своє життя не чув! Старої і сліду не було, і, боюся, кебмену довго доведеться чекати своїх грошей. Ми спитали в будинку номер тринадцять – власником виявився поважний шпалерник на ім'я Кесупк, а про Соєрів і Деннісів там ніхто навіть не чув.

– Невже ви хочете сказати, – здивувався я, – що ця немічна кульгаюча стара вистрибнула з кеба на ходу, та так, що ні ви, ні кебмен цього не помітили?

– Яка там, до біса, стара! – сердито вигукнув Шерлок Голмс. – Це ми з вами старі баби, і нас обвели навколо пальця! То був, звісно, юнак, дуже спритний, і до того ж надзвичайний актор. Грим у нього був чудовий. Він, певна річ, помітив, що за ним стежать, і виконав цей трюк, аби втекти. Це доводить, що чоловік, якого ми шукаємо, діє не сам, як мені здавалося. У нього є друзі, готові піти на ризик заради нього. Однак, докторе, з вами, як бачу, зовсім справи кепські! Ідїть-но спати, ось що я вам скажу!

Я й справді дуже втомився й охоче послушався його поради. Голмс сів біля тліючого каміна, й я ще довго чув тихі, тужливі звуки його скрипки. Я вже знав, що це означає: Голмс обмірковував дивну таємницю, яку вирішив розплутати всупереч усім.

Розділ VI

Тобіас Грегсон доводить, на що він здатен

Наступного дня всі газети сповнилися повідомленнями про так звану «Брикстонську таємницю». Кожна розмістила докладний звіт про те, що сталося, а деякі навіть надрукували статті. Із них я дізнався дещо нове. У мене досі зберігається безліч газетних вирізок, а в нотатнику є виписка зі статей про загадкове вбивство. Ось зміст кількох із них:

«Дейлі телеграф» писала, що в історії злочинів навряд чи можна знайти вбивство, яке супроводжували б настільки дивні обставини. Німецьке прізвище жертви, відсутність будь-яких явних мотивів і зловісний напис на стіні – усе свідчить про те, що злочин скоїли політичні емігранти та революціонери. В Америці є багато соціалістичних організацій; мабуть, мрець порушив якісь їхні неписані закони, отож його вистежили. Побіжно згадавши німецький фемгеріхт[5 - Фемгеріхт – таємний суд у середньовічній Німеччині, що засідав уночі.], aqua tofana[6 - Aqua tofana – отрута, названа в честь Теофанії ді Адамопо, котру стратили в Палермо 1633 року.], карбонаріїв, маркізу де Бренвіль[7 - Марія Мадлен Бренвіль заради вигоди отруїла свого батька та двох братів. Страчена в Парижі 1670 року.], теорію Дарвіна, теорію Мальтуса й убивства на Реткліфській дорозі[8 - Убивства на Реткліфській дорозі – один із найзнаменитіших злочинів в історії англійської криміналістики.], автор статті наприкінці закликав уряд бути напоготові й вимагав посилення нагляду за іноземцями в Англії.

«Стандард» підкреслювала, що такі порушення закону зазвичай відбуваються за ліберального уряду. Причина цього – нестійкий настрій мас, що породжує неповагу до закону. Убитий за походженням був американцем, який прожив у нашій столиці кілька тижнів. Він зупинився в пансіоні мадам Шарпантьє на Торкі-Террас, у Камбервілі. У поїздках його супроводжував особистий секретар, містер Джозеф Стенджерсон. У вівторок, четвертого числа цього місяця, обое попрощалися з господинею та поїхали на Юстонський вокзал до ліверпульського експресу. На пероні їх бачили разом. Після цього про них ніхто нічого не знав, поки, відповідно до поданого вище звіту, тіло містера Дреббера не виявили в порожньому будинку на Брикстон-роуд, за кілька миль від вокзалу.

Як він туди потрапив й яким чином загинув – усе це поки оповите мороком невідомості.

«Ми раді чути, що розслідування ведуть містер Лестрейд і містер Грегсон із Скотленд-Ярду; можна з упевненістю сказати, що ці відомі детективи незабаром проллють світло на цю справу».

Газета «Дейлі ньос» не сумнівалася, що це – вбивство на політичному ґрунті. Деспотизм континентальних урядів та їхня ненависть до лібералізму пригнали до наших берегів безліч емігрантів, котрі стали б чудовими громадянами Англії, якби їх не отруювали спогади про те, що їм довелося пережити. У цих людей існує суворий кодекс честі, а найменше його порушення карається смертю. Потрібно докласти всіх зусиль, аби розшукати секретаря покійного, такого собі Стенджерсона, і дізнатися про особливості та звички його шефа. Надзвичайно важливим є те, що вдалося встановити адресу будинку, де він жив, – це варто цілком приписати енергійності та проникливості містера Грегсона зі Скотленд-Ярду.

Ми прочитали ці статті за сніданком. Шерлок Голмс кепкував над ними щодуху.

– Я ж казав, – що б не трапалося, Лестрейд і Грегсон завжди залишаться у виграші!

– Це залежить від того, куди обернеться ця справа.

– Ну що ви, це зовсім нічого не означає. Якщо вбивцю спіймають, то винятково завдяки їхнім старанням; якщо він утече, то незважаючи на їхні зусилля. Одним словом, «мені вершки, тобі корінці», і вони завжди виграють. Що б вони не накоїли, у них завжди знайдуться шанувальники. *Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire* [9 - Дурного всюди мова найде дурнішого за себе славослова (фр.). Нікола Буало. «Поетичне мистецтво». Пер. Максима Рильського.]

– Боже, та що там таке? – вигукнув я, почувши в передпокої та на сходах тупіт безлічі ніг і гнівні вигуки нашої домовласниці.

– Це загін кримінальної поліції Бейкер-стрит, – серйозно повідомив Шерлок Голмс.

У кімнату увірвалася ціла орда винятково брудних й обірваних вуличних хлопчаків.

– Струнко! – строго гукнув Голмс, і шестеро голодранців, вишикувавшись у ряд, застигли нерухомо, як маленькі, і, мушу сказати, доволі потворні статуї. – Надалі з доповіддю буде приходити лише Віггінс, інші нехай чекають на вулиці. Ну що, Віггінсе, знайшли?

– Не знайшли, сер, – випалив один із підлітків.

– Я так і знав. Шукайте, доки не знайдете. Ось ваша платня, – Голмс дав кожному по шилінгу. – А тепер геть звідсіля, і наступного разу приходьте з хорошими новинами!

Шерлок махнув ім рукою, і хлопчаки, як зграйка пацюків, помчали вниз сходами. Через хвилину їхні пронизливі голоси долинули уже з вулиці.

– Від цих маленьких жебраків більше користі, ніж від десятка полісменів, – зауважив Голмс. – Лише від вигляду одно-строю в людей дерев'яніе язик, а ці шибеники всюди пролізуть і все почують. Кмітливі хлопці, ім лише бракує організованості.

– Ви найняли їх для Брикстонської справи? – спитав я.

– Аякже, мені треба встановити один факт. Але це лише питання часу. Ага! Зараз ми почуємо щось новеньке про вбивство з помсти. До нас прямує сам Грегсон, і кожна риса його обличчя випромінює блаженство. Ось він і прийшов.

Нетерпляче задзеленчав дзвінок; через кілька секунд білявий детектив піднявся сходами, перестрибуючи через три сходинок за раз, і влетів у нашу вітальню.

– Любий колего, привітайте мене! – закричав він, щосили трясучи покірну руку Голмса. – Я розгадав головоломку, і тепер усе ясно, як божий день!

Мені здалося, що на виразному обличчі мого приятеля промайнула тінь неспокою.

– Хочете сказати, що натрапили на слід? – поцікавився він.

– Та що там слід! Ха-ха! Злочинець сидить у нас під замком!

– Хто ж він такий?

– Артур Шарпантьє, молодший лейтенант флоту Її величності! – вигукнув Грегсон, пихато випнувши груди та потираючи пухкі руки.

Шерлок Голмс із полегшенням зітхнув, і його трохи стиснуті губи розпливлися в посмішці.

– Сідайте й спробуйте ось ці сигари, – сказав він. – Ми надзвичайно хочемо дізнатися, як це вам вдалося. Хочете віскі з водою?

– Не відмовлюся, – відповів детектив. – Останні два дні забрали в мене стільки сил, що я просто валюся з ніг – не стільки від фізичної втоми, звісно, скільки від розумового перенапруження. Ви таке знаєте, містере Голмс, ми ж із вами однаково працюємо головою.

– О, ви мені лестите, – із серйозним виглядом заперечив Голмс. – Отже, яким же чином ви досягнули такого блискучого результату?

Детектив зручно вмовстився в кріслі та задимів сигарою. Аж раптом лягнув себе по стегну та зареготав.

– Ні, ось що цікаво! – вигукнув він. – Цей бовдур Лестрейд, котрий вважає себе найрозумнішим із усіх, пішов зовсім хибним слідом! Він шукає секретаря Стенджерсона, а той Стенджерсон так само причетний до вбивства, як ще не народжене дитя. Він уже, мабуть, його й заарештував!

Ця думка здалася Грегсону настільки кумедною, що він розсміявся до сліз.

– Й як же ви натрапили на слід?

– Зараз усе розповім. Докторе Ватсон, це, безумовно, строго між нами. Перша проблема полягала в тому, як дізнатися про життя Дреббера в Америці. Інша людина чекала б, поки хтось відгукнеться на оголошення або сам зголоситься дати інформацію про вбитого. Але Тобіас Грегсон працює інакше. Пам'ятаєте циліндр, що знайшли біля трупа?

– Пам'ятаю, – підтвердив Голмс. – На ньому була марка: «Джон Ундервуд і сини, Камбервіл-роуд, сто двадцять дев'ять».

Грегсон помітно спохмурнів.

– Ось уже ніяк не міг подумати, що ви це помітили, – сказав він. – Ви були в крамниці?

– Ні.

– Ха! – з полегшенням усміхнувся Грегсон. – У нашій справі не можна нехтувати жодною нагодою, навіть найменшою.

– Для великого розуму дрібниць не існує, – підмітив Голмс.

– Ще б пак, я пішов до Ундервуда та спитав, чи не доводилося йому продати такий-от циліндр відповідного розміру. Той зазирнув у свою книгу й одразу ж знайшов запис. Він послав циліндр містеру Дребберу в пансіон Шарпантьє на Торкі-Террас. Ось таким чином я й дізнався його адресу.

– Спритно, нічого не скажеш, – пробурмотів Шерлок.

– Потім я вирушив до мадам Шарпантьє, – продовжував детектив. – Вона була бліда і, либонь, дуже засмучена. При ній перебувала донька – дивовижно гарненька, між іншим; очі в неї були червоні, а коли я з нею заговорив, губи юнки затремтіли. Я, певна річ, одразу відчув, що справа тут кепська. Вам знайоме це відчуття якогось особливого холодку всередині, коли натрапляєш на правильний слід, містере Голмс? Я спитав:

«Ви знаєте про загадкову смерть вашого колишнього квартиранта, містера Єноха Дреббера з Клівленда?»

Мати кивнула. У неї, вочевидь, не було сил вимовити хоча б слово. А донька раптом зарюмсала. Тут мені вже стало ясно: ці жінки щось знають.

«О котрій годині містер Дреббер поїхав на вокзал?» – цікавлюся я.

Мати, намагаючись здолати хвилювання, судомно ковтнула повітря.

«О восьмій, – відповіла вона. – Його секретар, містер Стенджерсон, сказав, що є два потяги: один – о дев'ятій п'ятнадцять, другий – об одинадцятій. Він хотів їхати першим».

«І більше ви його не бачили?»

Жінка раптом дуже змінилася на обличчі. Вона стала білою, наче крейда, і хрипко, через силу вимовила:

«Ні».

Запанувала мовчанка; раптом донька сказала ясным, спокійним голосом:

«Брехня ніколи не веде до добра, мамо. Будьмо щирими з цим джентльменом. Авжеж, ми бачили містера Дреббера ще раз».

«Хай дарує тобі Всевишній! – заламентувала мадам Шарпантье, заламавши лікті, й упала в крісло. – Ти знищила свого брата!»

«Артур сам звелів би нам казати лише правду», – твердо сказала дівчина.

«Раджу вам розповісти все, не приховуючи, – наказав я. – Напівзізнання навіть гірше, ніж нічого. Крім цього, ми й самі вже дещо знаємо».

«Нехай уже це буде на твоїй совісті, Алісо! – вигукнула мати й обернулася до мене. – Я вам розповім усе, сер. Не подумайте, що я хвилююся через те, що мій син причетний до цього жахливого вбивства. Він ні в чому не винен. Боюся лишень, що в ваших очах і, можливо, в очах інших він буде несамохіть скомпрометований. Утім, це також неможливо. Свідченням цього є його

кришталева чесність, його переконання, все його життя!»

«Ви краще розкажіть, як усе було, – спонукав я. – І можете повірити, якщо ваш син ні до чого не причетний, нічого лихого з ним не станеться».

«Алісо, будь ласка, залиш нас удвох, – попросила мати, і дівчина вийшла з кімнати. – Я вирішила мовчати, але якщо вже моя бідолашна донечка згадала про це, то робити нічого. Й оскільки я зважилася, то розповім усе докладно».

«Оце розумно!» – погодився я.

«Містер Дреббер жив у нас майже три тижні. Він і його секретар, містер Стенджерсон, подорожували Європою. На кожній валізі була наклейка «Копенгаген» – отже, вони прибули безпосередньо звідти. Стенджерсон – чоловік спокійний, стриманий, але його господар, на жаль, людина зовсім іншого характеру. У нього були кепські звички, і поводився він вельми свавільно. Коли вони приїхали, він першого ж вечора дуже напився, й якщо вже казати правду, після полудня ніколи не бував тверезим. Загравав із покоївками й поводився з ними нахабно. Найжахливіше, що незабаром він зачепив і мою доньку Алісу й неодноразово молів язиком таке, чого вона, на щастя, завдяки невинності навіть не могла зрозуміти.

Якось він дійшов до крайнощів – схопив її і почав цілувати. Навіть його особистий секретар не витерпів і дорікнув господарю за настільки непристойну поведінку».

«А ви з якого дива це терпіли? – перепитав я. – Ви ж могли викинути геть ваших мешканців будь-якої миті».

Запитання, як бачите, цілком природне, проте місіс Шарпантьє дуже знітилася.

«Бог свідок, я відмовила б їм наступного ж дня, – сказала вона, – але надто великою була спокуса – адже кожен платив по фунту на день, тобто, чотирнадцять фунтів на тиждень, а в цю пору року так важко знайти мешканців! Я вдова, мій син служить на флоті, а це коштує чималих грошей. Не хотілося втрачати прибутків, ну, й терпіла, скільки могла. Але остання його витівка мене вже зовсім обурила, і я негайно попросила його звільнити кімнати. Тому він і поїхав».

«А далі?»

«Мені відлягло від серця, коли вони поїхали. Мій син зараз удома, у відпустці, але я боялася розповісти йому, бо мій хлопчик дуже запальний і ніжно любить свою сестру. Коли я замкнула за ними двері, у мене немов камінь із душі впав. Але, на жаль, не минуло й години, як прозвенів дзвоник і мені повідомили, що містер Дреббер повернувся. Він поведився дуже нахабно, либонь, устиг добряче нализатися. Вдерся в кімнату, де сиділи ми з донькою, і буркнув мені щось незрозуміле про те, що він, мовляв, спізнився на потяг. Потім повернувся до Аліси й прямо при мені запропонував їй втікати з ним. «Ви вже доросла, – промовив він, – і за законом ніхто вам нічого заборонити не може. Грошей у мене купа. Не звертайте уваги на цю стару відьму, ідьмо разом зараз же! Ви будете жити, як герцогиня!» Бідна Аліса перелякалася й кинулася геть, та негідник схопив її за руку й потягнув до дверей.

Я закричала, і тут увійшов мій син, Артур. Що було потім, не знаю. Я чула лише злісні прокляття та галасливу метушню. Я була така налякана, що не зміла розплющити очі. Нарешті підняла голову й побачила, що Артур стоїть на порозі з палицею в руках і регоче. «Гадаю, що наш прекрасний мешканець більше нас не потурбує, – зауважив він. – Піду на вулицю, погляну, що він там робить». Артур узяв капелюха й вийшов. А на ранок ми дізналися, що містер Дреббер мертвий».

Розповідаючи, місіс Шарпантьє то зітхала, то схлипувала. Часом вона навіть не говорила, а шепотіла так тихо, що я заледве розбирав слова. Але все, що вона сказала, я застенографував, щоб потім не виникало непорозумінь.

– Дуже цікаво, – зронив Голмс, позіхаючи. – Ну, і що було потім?

– Місіс Шарпантьє замовкла, – продовжував детектив, – і тут я збагнув, що все залежить від однієї-єдиної обставини. Я кинув на неї пильний погляд – не раз переконувався, як потужно він діє на жінок, – і спитав, коли її син повернувся додому.

«Не знаю», – відповіла жінка.

«Не знаєте?»

«Ні, у нього є ключ, він сам відмикає двері».

«Але ви вже спали, коли він прийшов?»

«Атож».

«А коли ви лягли спати?»

«Близько одинадцятої».

«Отже, вашого сина не було години дві, не менше?»

«Авжеж».

«А може, чотири чи й п'ять годин?»

«Можливо».

«Що ж він робив увесь цей час?»

«Не знаю», – сказала вона й зблідла так, що навіть губи побіліли.

Звісно, після цього вже не було про що балакати.

Я дізнався, де перебуває лейтенант Шарпантьє, взяв із собою двох полісменів і заарештував його. Коли торкнувся його плеча й звелів спокійно йти з нами, він нахабно поцікавився: «Ви, можливо, підозрюєте, що я вбив того негідника Дреббера?» А оскільки ми ще й словом не обмовилися про вбивство, то все це дуже підозріло.

– Дуже, – підтвердив Голмс.

– При ньому була палиця, із якою він, за словами матері, кинувся слідом за Дреббером. Товстий, важкий кий, сер.

– Як же, на вашу думку, сталося вбивство?

– А ось як. Він ішов за Дреббером до самої Брикстон-роуд. Там знову почалася бійка. Шарпантьє вдарив цією палицею Дреббера, імовірно за все, у живіт, і той одразу ж віддав Богові душу, а на тілі жодних слідів не залишилося. Лив дощ, навкруги не було жодної душі, і Шарпантьє відтягнув свою жертву в порожній будинок. А свічка, кров на підлозі, напис на стіні й перстень – це всього лише хитрощі, щоб заплутати слідство.

– Молодець! – схвально вигукнув Голмс. – Здається, Грегсоне, ви досягли неабияких успіхів. У вас велике майбутнє.

– Я також задоволений собою, здається, непогано впорався зі справою, – хвалькувато відповів детектив. – Хлопчина в своїх свідченнях стверджує, що таки пішов за Дреббером, але той незабаром помітив його і, закликавши кеб, поїхав. Шарпантьє доводить, що, повертаючись додому, нібито зустрів свого товариша по флоту, і вони довго прогулювалися вулицями. Однак він не зміг сказати, де живе той його приятель. Мені здається, тут усе збігається одне до одного напрочуд точно. Але Лестрейд, ото вже цей Лестрейд! Як подумаю, що він зараз нишпорить помилковим слідом, то аж сміх розпирає! Погляньте, а ось і він сам!

І справді в дверях стояв Лестрейд – за розмовою ми й не почули його кроків на сходах. Але куди поділася його самовпевненість, його звичайна жвавність? На обличчі було видно розгубленість і тривогу, зім'ятий одяг забризкало грязюкою. Вочевидь, він прийшов про щось порадитися з Шерлоком Голмсом, бо, побачивши свого колегу, збентежився та засмутився. Стояв посеред кімнати, нервово мнучи капелюха, і, здавалося, не знав, що робити.

– Абсолютно небувалий випадок, – сказав він нарешті, – незбагненно заплутана справа!

– Невже, містере Лестрейд! – переможно вигукнув Грегсон. – Я не сумнівався, що ви дійдете такого висновку. Чи вдалося вам знайти секретаря, містера Джозефа Стенджерсона?

– Містер Джозеф Стенджерсон, – серйозним тоном видихнув Лестрейд, – був убитий у готелі «Голлідей» сьогодні близько шостої години ранку.

Розділ VII

Світло в темряві

Несподівана та важлива звістка, яку приніс нам Лестрейд, приголомшила всіх. Грегсон схопився з крісла, проливши на підлогу залишки віскі з водою. Шерлок Голмс насупив брови та міцно стиснув губи, а я мовчки вступився в нього.

- І Стенджерсон також... - пробурмотів Голмс. - Справа ускладнюється.

- Вона й без того достатньо непроста, - пробурчав Лестрейд, беручись за крісло.
- Але я, здається, потрапив на військову нараду?

- А ви... ви точно знаєте, що його вбили? - затинаючись, спитав Грегсон.

- Я тільки-но був у його кімнаті, - відказав Лестрейд. - І першим виявив цей злочин.

- А ми тут слухали точку зору Грегсона, - зауважив Голмс. - Будьте ласкаві, розкажіть нам, що бачили й що зробили.

- Будь ласка, - погодився Лестрейд, сідаючи в крісло. - Не приховую, я притримувався тієї думки, що Стенджерсон причетний до вбивства Дреббера. Та нове відкриття показало, що я помилявся. Одержимий думкою про його співучасть, я вирішив з'ясувати, де він і що з ним. Третього числа ввечері, приблизно о пів на дев'яту, їх бачили разом на Юстонському вокзалі. О другій годині ночі труп Дреббера знайшли на Брикстон-роуд. Отже, я мав дізнатися, що робив Стенджерсон між пів на дев'яту й тією годиною, коли було скоєно злочин, і куди він подівся після цього. Я надіслав телеграму в Ліверпуль, повідомив прикмети Стенджерсона та просив простежити за пароплавами, що відпливають до Америки. Потім об'їхав усі готелі та мебльовані кімнати неподалік від Юстонського вокзалу. Бачте, я міркував так: якщо вони з Дреббером розлучилися біля вокзалу, то швидше за все секретар переночує десь поблизу, а вранці знову з'явиться на вокзал.

- Вони, ймовірно, заздалегідь домовилися про місце зустрічі, - втрутився Голмс.

– Так і виявилось. Вчорашній вечір я витратив на пошуки Стенджерсона, але марно. Сьогодні почав шукати його ще вдосвіта й до восьмої години нарешті дістався до готелю «Голлідей» на Литл-Джордж-стрит. На запитання, чи не живе тут містер Стенджерсон, мені відразу відповіли ствердно.

«Ви, мабуть, той джентльмен, на котрого він чекає, – сказали мені. – І чекає вас уже два дні».

«А де він зараз?» – поцікавився я.

«У себе нагорі, ще спить. Просив розбудити його о дев'ятій».

«Я сам його розбуджу», – сказав я.

Я подумав, що мій раптовий прихід застане його зненацька й від несподіванки він вибовкає щось про вбивство. Коридорний запропонував провести мене до його кімнати, вона була на другому поверсі й вела у вузький коридорчик. Показавши мені його двері, коридорний пішов униз, аж раптом я побачив таке, від чого, незважаючи на мій двадцятирічний досвід, мене ледь не збудило. З-під дверей тягнувся тоненький червоний потічок крові, він перетинав підлогу коридора й утворив калюжу біля протилежної стіни. Я мимоволі зойкнув; коридорний одразу ж повернувся назад. Побачивши кров, він мало не знепритомнів. Двері виявилися замкненими зсередини, але ми висадили їх плечима й увірвалися в кімнату. Вікно було розчахнуте, а біля нього на підлозі, скоцюрбившись, лежав чоловік у нічній сорочці. Він був мертвий, і, либонь, уже давно: труп встиг задубіти. Ми перевернули його на спину, і коридорний підтвердив, що це той самий чоловік, який жив у них у готелі під ім'ям Джозефа Стенджерсона. Смерть настала від глибокого удару ножем у лівий бік; дalebі, ніж зачепив серце. І тут виявилось найдивніше. Як гадаєте, що ми побачили над трупом?

Перш ніж Голмс устиг відповісти, я відчув, що зараз почую щось страшне, й у мене шкірою забігали сироти.

– Слово Rache, написане кров'ю, – видихнув Голмс.

– Так отож.

У голосі Лестрейда звучав забобонний страх.

Ми помовчали. У діях невідомого вбивці була якась зловісна методичність, і від цього його злочини видавалися іще жахливішими. Мої нерви, які жодного разу не підводили на полях баталій, зараз затріпотіли.

– Вбивцю бачили, – продовжував Лестрейд. – Хлопчик, який приносив молоко, йшов назад до молочника через провулок, куди виходить стайня, що позаду готелю. Він зауважив, що драбина, яка завжди лежала на землі, приставлена до вікна другого поверху готелю, а вікно відчинене навстіж. Відійшовши трохи, він озирнувся та побачив, що драбиною спускається якийсь чоловік. І спускався так спокійно, не криючись, що хлопчик сприйняв його за теслю або столяра, котрий працював у готелі. Хлопець не звернув особливої уваги на цього чоловіка, хоча у нього й промайнула думка, що так рано зазвичай ще не працюють. Він пригадує, що чоловік був високий на зріст, з червоною пикою та в довгому брунатному плащі. Він, мабуть, пішов із кімнати не відразу після вбивства, сполоснув руки в мийниці з водою та ретельно витер ніж об простирadlo, на якому залишилися плями крові.

Я поглянув на Голмса – опис вбивці точнісінько збігався з його гіпотезою. Однак обличчя мого приятеля не показувало ні радощів, ні задоволення.

– Ви не знайшли в кімнаті нічого такого, що могло б навести на слід убивці? – спитав він.

– Нічого. У Стенджерсона в кишені був гаманець Дреббера, але тут немає нічого дивного: Стенджерсон завжди за нього платив. У гаманці вісімдесят фунтів із дріб'язком, і, вочевидь, звідти нічого не взяли. Не знаю, які мотиви цих дивних злочинів, лишень не грабунок. У кишенях убитого не виявили ніяких документів або записок, крім телеграми з Клівленда, отриманої з місяць тому. Її текст – «Дж. Г. в Європі». Підпису в телеграмі не було.

– І більше нічого? – поцікавився Голмс.

– Нічого істотного. На ліжку лежав покинутий роман, який Стенджерсон читав на ніч замість снадійного, а на кріслі поруч – люлька мерця. На столі стояла склянка з водою, на підвіконні – коробочка для ліків, а в ній – дві пігулки.

З радісним вигуком Шерлок Голмс схопився на ноги.

– Остання ланка! – вигукнув він. – Тепер усе зрозуміло! Обидва детективи витріщилися на нього.

– Зараз у моїх руках усі нитки цього заплутаного клубочка, – впевнено заявив мій приятель. – Звісно, ще бракує певних деталей, але ланцюг подій, починаючи з тієї миті, як Дреббер розійшовся зі Стенджерсоном на вокзалі, й аж до того, як ви знайшли труп самого Стенджерсона, мені зрозумілий так, ніби все відбувалося на моїх очах. І я вам це доведу. Ви не могли б узяти звідти пігулки?

– Вони в мене, – поінформував Лестрейд, витягуючи маленьку білу коробку. – Я взяв і пігулки, і гаманець, і телеграму, щоб здати у відділ поліції. Щиро кажучи, пігулки я прихопив випадково, бо не надав їм жодного значення.

– Дайте сюди, – сказав Голмс і обернувся до мене. – Докторе, як гадаєте, це звичайні пігулки?

Ні, пігулки, певна річ, не можна було назвати звичайними. Маленькі, круглі, перлинно-сірого кольору, вони були майже прозорі, якщо дивитися на них при світлі.

– Судячи з легкості та прозорості, вважаю, що вони розчиняються у воді, – зауважив я.

– Цілком слушно, – кивнув Голмс. – Будьте ласкаві, зійдіть униз і принесіть того нещасного паралізованого тер'є-ра, – домовласниця вчора просила приспати його, щоб він більше не мучився.

Я зійшов униз і приніс собаку. Важке дихання та скляні очі свідчили про те, що тварині недовго залишилося жити. Судячи з побілілого носа, вона вже майже переступила межу собачого існування. Я поклав тер'єра на килимок біля каміна.

– Зараз я розрізу одну пігулку навпіл, – сказав Голмс, виймаючи складаний ніж. – Одну половинку покладемо назад – вона ще може бути потрібною. Іншу кладу в цей келих і наливаю чайну ложку води. Бачите, наш лікар мав рацію – пігулка швидко розчиняється.

– Так, дуже цікаво, – ображеним тоном вимовив Лестрейд, либонь, запідозривши, що над ним насміхаються, – але я все ж не можу зрозуміти, як це стосується смерті Джозефа Стенджерсона?

– Будьте терплячі, друже, дещицю терпіння! Скоро ви переконаєтеся, що пігулки мають із нею безпосередній зв'язок. Тепер додаю трохи молока, щоб було смачніше, й собака вихлебче все відразу ж.

Виливши вміст келиха на блюдце, мій товариш поставив його перед собакою. Той вихлебтав все до краплі. Серйозність Голмса настільки подіяла на нас, що ми мовчки, як заворожені, стежили за собакою, чекаючи на щось надзвичайне. Нічого, проте, не сталося. Тер'єр лежав на килимку, так само важко дихаючи, але від пігулки йому не стало ні краще, ні гірше.

Голмс вийняв годинника; минула хвилина, ще одна, собака дихав, як і раніше, а Шерлок сидів із глибоко засмученим і розчарованим виглядом. Він прикусив губу, потім затарабанив пальцями по столу – словом, виявляв усі ознаки гострого нетерпіння. Так хвилювався, що мені стало його щиро шкода, а обидва детективи іронічно всміхалися, явно радіючи провалу колеги.

– Невже це просто збіг? – вигукнув той нарешті. Схопившись із крісла, він люто заметушився по кімнаті. – Ні, не може бути! Ті самі пігулки, які, як я припускав, вбили Дреббера, знайдені біля мертвого Стенджерсона. Й ось вони не діють! Що ж це означає? Не вірю, щоб весь хід моїх міркувань виявився неправильним. Це неможливо! І все ж бідний песик живий... Ага! Тепер я знаю! Знаю!

З цим радісним вигуком він схопив коробочку, розрізав другу пігулку навпіл, розчинив у воді, долив молока й поставив перед тер'єром. Заледве нещасний пес лизнув язиком цю суміш, як його тілом пробігли судоми, він витягнувся та застиг, немов уражений блискавкою.

Шерлок Голмс глибоко зітхнув і витер піт із чола.

– Треба більше довіряти собі, – зауважив він. – Пора усвідомити, що якщо якийсь факт іде врозріз із довгим ланцюгом логічних висновків, його можна витлумачити інакше. У коробочці було дві пігулки – в одній містилася смертельна отрута, друга – зовсім нешкідлива. Як це я не здогадався, перш ніж узагалі побачив коробку!

Остання фраза здалася мені настільки дивною, що я засумнівався, чи при здоровому він глузді. Однак труп собаки служив доказом правильності його міркувань. Я відчув, що туман у моїй голові поступово розсіюється і я починаю смутно розрізняти правду.

– Вам усім це здається надзвичайно дивним, – продовжував Голмс, – адже на самому початку розслідування ви не звернули увагу на єдину обставину, яка й була справжнім ключем до розгадки. Мені пощастило вхопитися за неї, й надалі усе лише підтверджувало мій здогад і, по суті, було її логічним наслідком. Тому все те, що заганяло вас у глухий кут і, як вам здавалося, ще більше заплутувало справу, мені, навпаки, багато пояснювало й лише підтверджувало мої висновки. Не можна змішувати дивне з таємничим. Часто навіть банальний злочин виявляється найзагадковішим, бо його не супроводжують якісь особливі обставини, що могли б послужити основою для висновків. Це вбивство було б набагато важче розгадати, якби труп просто знайшли на дорозі, без всяких *outré*[10 - Явні ознаки (фр.)] і сенсаційних подробиць, які надали йому характеру незвичайності. Дивні подробиці зовсім не ускладнюють розслідування, а, навпаки, полегшують його.

Грегсон аж усидіти не міг від нетерпіння під час цієї промови, а тепер не витримав.

– Послухайте, містере Шерлок Голмс, – сказав він, – ми охоче визнаємо, що ви – людина кмітлива та винайшли свій особливий метод роботи. Але зараз нам ні до чого вислуховувати лекцію з теорії. Зараз треба ловити вбивцю. У мене було своє тлумачення справи, але, здається, я помилився. Молодий Шарпантьє не може бути причетним до другого вбивства. Лестрейд підозрював Стенджерсона і, вочевидь, також дав маху. Ви весь час сиплете натяками та робите вигляд, ніби знаєте набагато більше за нас, але тепер ми маємо право спитати прямо: що ви знаєте про злочин? Можете назвати вбивцю?

– Не можу не погодитися з Грегсоном, сер, – зауважив Лестрейд. – Ми обое намагалися знайти розгадку, й обое помилилися. З тієї миті, як я прийшов, ви вже кілька разів повторили, що у вас є всі необхідні докази. Сподіваюся, що тепер ви не станете їх приховувати?

– Якщо зволікати з арештом убивці, – додав я, – то він може вчинити ще якийсь злочин.

Ми так тиснули на Голмса, що він явно завагався. Насупивши брови й опустивши голову, міряв кроками кімнату, як завжди, коли щось напружено обмірковував.

– Убивств більше не буде, – сказав він, раптово зупинившись. – Про це можете не турбуватися. Питаєте, чи знаю я ім'я вбивці. Атож, знаю. Але знати ім'я – це ще занадто мало, треба зуміти спіймати злочинця. Я дуже сподіваюся, що заходи, яких я вжив, полегшать це важке завдання, але тут треба діяти дуже обережно, бо нам доведеться мати справу з чоловіком хитрим і готовим на все, і до того ж, як я вже мав нагоду довести, у нього є спільник, не менш розумний, ніж він сам. Поки вбивця не знає, що злочин розгадали, у нас ще є можливість схопити його; але якщо в нього промайне хоча б найменша підозра, він негайно ж змінить ім'я та загубиться серед чотирьох мільйонів жителів нашого величезного міста. Не хочу нікого образити, але маю все ж сказати, що такі злочинці не по зубах карному розшуку, тому я й не звертався до вас за допомогою. Якщо я зазнаю невдачі, вся вина за недогляд впаде на мене, і я готовий за це відповісти. Наразі ж можу пообіцяти, що негайно розкажу вам усе, як тільки буду впевнений, що моїм планам ніщо не загрожує.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

1

Газі – фанатик-мусульманин

2

Пальник Бунзена – газовий пальник із відкритим полум'ям спеціальної конструкції, названий на честь відомого німецького хіміка Роберта Вільгельма

Бунзена.

3

Гваякова смола міститься в деревині ядра гваякового дерева (*Guaiacum officinale*), її використовували як реактив на гемоглобін.

4

Трихінопольські сигари – сорт сигар, які виготовляли неподалік міста Тіруччіраппаллі в Південній Індії.

5

Фемгеріхт – таємний суд у середньовічній Німеччині, що засідав уночі.

6

Aqua tofana – отрута, названа в честь Теофанії ді Адамопо, котру стратили в Палермо 1633 року.

7

Марія Мадлен Бренвіль заради вигоди отруїла свого батька та двох братів.
Страчена в Парижі 1670 року.

8

Убивства на Реткліфській дорозі – один із найзнаменитіших злочинів в історії
англійської криміналістики.

9

Дурного всюди мова найде дурнішого за себе славослова (фр.).

Нікола Буало. «Поетичне мистецтво». Пер. Максима Рильського.

10

Явні ознаки (фр.).

Купить: <https://tn.knigapoisk.com/artur-doyl/etyud-u-bagryanih-tonah>

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)